

LEYLÂ EL-AHYELİYYE'NİN ŞİİRİNDE TEVBE B. EL-HUMEYYİR'İN PORTRESİ

Muhammet TASA

Dr., Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevlisi

Emevî dönemi hanım şairlerden ve hanım şairlerin en meşhurlarından olan Leylâ' Bint Abdillâh b. Şeddâd b. Ka'b b. Mu'âviye b. 'Ubâde b. 'Ukayl (?-86/?-705)¹, Âmir b. Sa'sa'a oğullarının el-Ahyel kanadındandır. Tevbe b. el-Humeyyir'in³ kendisine âşık olup, hakkında şiir söylemesi sayesinde, Leylâ el-Ahyeliyye⁴ adıyla ün kazanmıştır.

¹ Kaynaklarda babasının adı olan Abdullah ismi yerine Huzeyfe, Rahhâle, Ze'r-Rahhâle isimleri de zikredilmektedir. Hayatı için bkz: Ebû Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhız el-Basî, *el-Mehâsin ve'l-Eddâd*, nşr: 'Âsim 'Aytânî, I. b., Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, 1986, s. 126-128; Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî en-Neysâbü'rî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâfi ve'l-Mensûb*, I. b., Dâru'l-Beşâir, Dimeşk, 1994, I, 332, 526; Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Husrî el-Kayravânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, nşr: Zekî Mubârak, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1925, IV, 1001-1010; Abdullâh b. Abdulazîz el-Bekrî el-Endelûsî, *Mu'cemu Mestu'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*, thk: Cemâl Tilbe, I. b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 290, 301, 309, II, 12, 246, 259, 260, III, 93, 121, IV, 192, 194; Ebu'l-Ferac el-İsfehânî, *el-Eğânî*, şerh: 'Abd A. Ali Muhennâ, 2. b., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, XI, 210-251; Muhammed b. Hayr b. Ömer b. Halîfe el-Umevî, *Fehrasetu İbn Hayr el-İşbîlî*, Nşr: Muhammed Fuâd Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 356; Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abdillâh el-Kalkaşendî, *Nihâyetu'l-Erab fi Ma'rifeti Ensâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 91; Yûsuf İd, *Divânu'l-Bâkiyeteyn el-Hansâ' Leylâ el-Ahyeliyye*, I. baskı, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992, s. 203-204; Halîl İbrâhîm el-'Atiyye, *Divânu Tevbe b. el-Humeyyir*, I. b., Dâru Sâdir, Beyrut, 1998, s. 57-79; Ahmed el-Cundî, "Divânu Leylâ el-Ahyeliyye", *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dimeşk*, 1970, VI, 171; Muhâ Abdulkadir el-Mubeyyidayn, *Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-Yermûk, 1993, s. 12; Mustafa Kılıçlı, "Leylâ el-Ahyeliyye", *DİA*, XXVII, 156.

² Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *el-Me'ârif*, thk: Servet 'Ukkâşe, I. b., Tahran, h. 1415, s. 90; *Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ*, s. 27; *Tevbe b. el-Humeyyir el-Hafâcî Sâhibu Leylâ el-Ahyeliyye*, Câmî'atu'l-Kiddîs Yûsuf, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990, s. 81-82.

³ Tevbe b. el-Humeyyir b. Hazn b. Ka'b b. Hafâce b. 'Amr b. 'Ukayl b. Ka'b b. Rabî'a b. 'Âmir b. Sasa'a el-Hafâcî 'el-'Ukaylî el-'Âmirî, künyesi Ebû Harb'tir. (d: 20/640?) Meşhur Arap âşıklarından bir şairdir. Avf b. 'Ukayl oğulları tarafından öldürülmüştür. Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*, thk: Muffd Kumeyha, Muhammed Emîn ed-Dannâvî, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 270-271; *el-Eğânî*, XI, 210-251; el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ, el-Âmidî, *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef*, thk: Abdussetâr Ahmed Ferrâc, byy., tsz., s. 91, 129; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Şerhu Şevdhidi'l-Muğni*, Menşûrâtu Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, s. 195, 645-646; Davud b. Ömer el-Antâkî, *Tezyînu'l-Esvâk bi Tafsihi Esvâki'l-'Uşşâk*, thk: Eymen Abdulcâbir el-Buhayrî, Dâru'l-Beyânî'l-'Arabî, Kahire, 2002, I, 247-256; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*, thk: Abdulazîz Rabâh, Ahmed Yûsuf Dakkâk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 2. b., Dimeşk, 1993, I, 25; Ebû 'Ubeyd el-Bekrî el-Evnebi, *Semtu'l-Leâli fi Şerhi Emdîli'l-Kâfi*, thk: Abdulazîz el-Meymenî, 2. b., Dâru'l-Hadîs, Beyrut, 1984, I, 120; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'âm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 9. b., Beyrut, 1990, II, 89-90; *Divânu Tevbe*, s. 57-79; Ahmed el-Cundî, "Divânu Tevbe b. el-Humeyyir", *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dimeşk*, 1970, VI, 170-171;

→

Uzun boylu, iri ve siyah gözlü, düzgün yürüyüşlü⁵, çok güzel ve zeki aynı zamanda fasih konuşan bir hanımdır. Eyyâmu'l-'Arab ve ensâbu'l-'Arab bilgisine sahiptir. Ezberinde pek çok şiir vardır. Babası kabilesinin lideridir⁶. Emevî dönemi Arap şairlerinden Tevbe b. el-Humeyyir kendisine âşık olmuştur. Tevbe de Leylâ gibi 'Âmir oğullarından olmakla birlikte, bu kabilenin 'Ukayl kanadındandır⁷. Leylâ'ya âşık olan Tevbe, ona talip olmuş; ancak Leylâ'nın babası, Araplar arasında kızlarını dile geldikleri adama vermek âdet değil, âr olduğu için⁸ bu evliliği uygun görmemiş, kızını derhal el-Ezlağ⁹ oğullarından çok kıskanç birisiyle evlendirmiştir. Fakat iffetli aşkını unutamayan Tevbe, bu evliliğe rağmen, Leylâ'yı görme arzusundan vazgeçmemiş, fırsat buldukça kendisiyle görüşmeye çalışmıştır¹⁰.

Tevbe ile Leylâ arasında yakın bir akrabalık bağı bulunmamaktadır. "Rivayetler ve haberler kesinlikle ortaya koymuştur ki, Leylâ el-Ahyeliyye, ne Tevbe b. el-Humeyyir'in kızıdır ne de kızkardeşidir. Aralarında kuşkuya neden olacak bir soy bağı yoktur. Ancak her ikisi de 'Ukayl b. Ka'b b. Rabî'a b. 'Âmir b. Sa'saa oğullarındandır"¹¹. Dolayısıyla Tevbe'nin, Leylâ'nın amcasının oğlu olduğuna dair bilgiler¹² de asılsızdır.

Tevbe ve Leyla, ömürlerinin bir kısmını Hulefa-i Râşidîn döneminde yaşamışlardır. Ancak her ikisinin de bu döneme ait şiirleri bilinmemektedir. Ancak Leylâ, Hz. Osman hakkında dört beyit söylemiştir. Her iki şairin de Hulefa-i Râşidîn döneminde şiir söylediklerine dair hemen hemen hiç bilgi bulunmamasının nede-

→

Behiyye Fehd Talâl Raslân, *Tevbe b. el-Humeyyir el-Hafâcî Sâhibu Leylâ el-Ahyeliyye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 11.

⁴ el-Ahyel adıyla anılmasının nedeninin şu beyitle başlayan şiiri olduğu belirtilmektedir:

نَحْنُ الْأَحْيَالُ مَا يَزَالُ غَلَامُنَا
حَتَّى يَدِبَّ عَلَيَّ الْعَصَا مَذْكُورًا

"Biz Ahyeleriz. Bizim çocuğumuz, eline baston alıncaya kadar anılır (önemli şeyler yapar)." Muhammed Mehdî el-Cevâhirî, *el-Cemhera*, thk.; Adnân Derviş, *Vizâratu's-Sekâfe*, Dimeşk, 1991, s. 72; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, XI, 232; *Dîvânu'l-Bâkiyeteyn*, s. 210; *Dîvânu Tevbe b. el-Humeyyir*, s. 57.

⁵ *el-Eğânî*, XI, 247.

SÜİFD / 23

⁶ *Tezyînu'l-Esvâk*, s. 96.

136

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Kitâbu'l-İştikâk*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Menşûrâtı Mektebeti'l-Musennâ, Bağdat, 1979, s. 299; Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelûsî, *Cemheratu Ensâbi'l-'Arab*, thk: Komisyon, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003, s. 291.

⁸ H. Mehmed Zihni, *Meşâhîru'n-Nisâ'*, Sadeleştiren: Bedrettin Çetiner, I. b., Şamil Yayınevi, 1982, II, 180.

⁹ Kaynaklarda, الأذلع ve الأذلع şeklinde de belirtilmektedir. Doğrusu الأذلع olmalıdır. Bkz. *Semtu'l-Leâli*, I, 119; *Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ*, s. 12.

¹⁰ *eş-Şîr ve's-Şu'arâ'*, s. 270; Abdulbedî' Sakr, *Şâ'irâtü'l-'Arab*, I. b., Menşûrâtı'l-Mektebi'l-İslâmî, 1967, s. 345; *Dîvânu'l-Bâkiyeteyn*, 203.

¹¹ Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *Emâli'z-Zeccâcî*, thk: Abdusselâm Hârûn, 2. b., Dâru'l-Cil, Beyrut, 1987, s. 77.

¹² Mustafa Kılıçlı, "Leylâ el-Ahyeliyye", *DIA*, XXVII, 156.

ni, şiirlerinin çevreye yayılmasının zaman alması, gazel türü şiir söylemeyi İslam'ın teşvik etmemesi veya her ikisinin de henüz genç olmaları olarak sıralanabilir. Bu nedenle tarihçiler her ikisini de Emevî dönemi şairi olarak kabul etmişlerdir. Emevî dönemi, "el-ğazelu'l-'uzrî/el-ğazelu'l 'aff"¹³ (iffetli aşk) şiir türünün doğup geliştiği¹⁴ ve özellikle de Benî 'Uzra ve Benî 'Âmir arasında, Necd ve Hicâz çöllerinde yayıldığı bir dönemdir. "el-Ğazelu'l-'uzrî", bir şairin hayatı boyunca güzelliğine tutulduğu birini sevmesi, sadece onun sevgisine bağlı kalması, çeşitli nedenlerle evlenemediği sevgilisine yönelik olarak iffetini korumakla birlikte duygularını, ızdıraplarını ve acılarını samimi ve içten bir söyleyişle dile getirmesi sonucu ortaya çıkan bir şiir türüdür¹⁵. Bünyesinde asalet, temizlik, safiyet ve samimiyeti barındırdığından aşk şiirlerinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır.

Leylâ'nın kendisi hakkında içten şiirler söylediği Tevbe, hicrî 55 veya 57, 674 veya 676 milâdî tarihinde öldürülmüştür¹⁶. Ebu'l-Ferac el-İsfehânî (356/967) Tevbe'nin öldürülmesi konusunda birkaç rivayet aktarır. Bu rivayetlerin ortak noktalarına göre Tevbe'nin katledilmesi özetle şöyledir: 'Âmir b. 'Avf b. 'Ukayl oğulları ile Tevbe arasında bir hasımlık oluşmuştu. Ayrıca Hafâce ve 'Avf oğulları Hemmâm b. Mutarrif el-'Ukaylî'nin yanında bir mesele hakkında tartışırken orada bulunan Tevbe'nin başına, Selîl b. Sevr b. Ebî Sem'ân b. Ka'b b. Âmir b. Avf b. 'Ukayl vurmuş ve onu yüzünden yaralamıştı. Bunun üzerine Hemmâm, saldırganı yere oturtarak, Tevbe'nin de ona vurarak intikam almasını istemiş; ancak Tevbe bunu kabul etmemişti. Ama intikam almakta kararlı olan Tevbe, uzun bir takip sonucu Selîl'i yakalayıp öldürmeyi başarmıştı. Selîl'in öldürülmesi üzerine Avf oğulları, 30 atlı ile Tevbe'nin peşine düşmüş, uykudan yeni uyandığı sırada, silahsız ve zırhsız yakaladıkları Tevbe'yi öldürmüşlerdi. Tevbe öldürülürken yanında kardeşi Abdullah ve kölesi¹⁷ Kâbid bulunuyordu. Abdullah, kardeşini kurtarabilmek için mızrağı kırılıncaya kadar mücadele etmiş, Saldırganlar Tevbe'yi öldürdükten sonra Abdullah'ın ayağını kesmişlerdi. Kâbid ise, korkarak kaçmıştı¹⁸.

¹³ Abdulkâdir el-Kit, *fi'ş-Şi'ri'l-İslâmîyyi'l-Umevî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 71-72.

¹⁴ Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, *el-Hayâtu'l-Edebiyye 'Asru Benî Umeyye*, 2. b., Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Beyrut, 1987, s. 86-87.

¹⁵ Bkz. Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-İslâmî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1963, s. 363; Butrûs el-Bustânî, *Dîvânu Cemîl Buseyne*, 2. b., Dâru Sâdir, Beyrut, 2002, b. 5.

¹⁶ *Tevbe b. el-Humeyyir el-Hafâcî Sâhibu Leylâ el-Ahyeliyye*, s. 48. Tevbe'nin yaklaşık olarak h. 80 yılında öldürüldüğü doğru değildir. Bkz: *Şa'îrâtü'l-'Arab*, s. 345.

¹⁷ Emâlî'z-Zeccâcî, s. 77.

¹⁸ Bkz. Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr, *Kitâbu Belâğâti'n-Nisâ'*, nşr: Berakât Yûsuf Hebbûd, I. b., el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2000, s. 216-218; Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Esmâu'l-Muğtâlin mine'l-Esrâf fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk: Seyyid Kıs râvî Hasen, I. b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 256- el-Eğânî, XI, 216-221.

Tevbe'nin savunmasız bir hâlde öldürülmesi üzerine söylediği mersiyesiyle Leylâ, büyük bir ün kazanmıştır. İçli şiirleri onu ün sahibi yapınca cesaretlenmiş, yeni eserler ortaya koymaya başlamıştır. Halife ve emirlerin saraylarına ziyafetlere gitmiştir. Halife Abdülmelik ve Haccâc'ı görmeye gittiğinde, onlara övgüler söyleyerek değerli armağanlar elde etmiştir¹⁹.

Yaşadığı dönemde Leylâ, özellikle ileriki yaşlarında, kabilesinin temsilciliğini yapmış, ihtiyaçlarını ve sorunlarını yakınlarındaki valilere, gerektiğinde de halifeye ulaştırma görevini üstlenmiştir. Onun bu bir nevi diplomatik görevi, söylediği şiirlerin, Hansâ'dan²⁰ farklı olarak sadece mersiye çerçevesinde kalmayıp medh gibi diğer temaları da içermesini sağlamıştır. Hatta bu özelliğini dikkate alanlar arasında, şiir söyleme yönüyle Leylâ'yı Hansâ'dan üstün kabul edenler vardır²¹.

Kaynaklar Leylâ'nın, kabilesinin ihtiyaçlarını karşılamak için Abdülmelik b. Mervân ve Haccâc ile defalarca görüştüğünü belirtmektedir²². Bir gün Abdülmelik b. Mervân (ö.86/705)²³ "Tevbe sana âşık olacak kadar sende ne buldu?" diye sormuş, Leylâ'dan şu cevabı almıştır: "Halk seni halife yapacak kadar sende ne bulduysa onu"²⁴. Abdülmelik'in bu sorusuna, Leylâ'nın verdiği cevap, onun ne denli zeki olduğunu göstermektedir.

İslâmî dönemde açıkça aşk şiiri söylemenin kabul edilemeyeceği tezinden hareketle bazıları Leylâ el-Ahyeliyye'nin varlığından kuşku duymuşlar, hayalî olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Oysa ki, Leylâ el-Ahyeliyye'nin varlığından kuşku duymak kabul edilemez. Zira bedî ilminin kurucusu olarak kabul edilen İbnu'l-Mu'tez (296/909) Ebû Nuvâs'ın şöyle dediğini belirtmektedir: "Ne dersiniz birisi var ki,

¹⁹ *Dîvânu Leylâ el-Ahyeliyye*, thk: Halîl İbrahim el-'Atiyye, Celîl el-'Atiyye, Vizâratu's-Sekâfe, Bağdat, 1967, s. 29 (*Dîvânu Leylâ*, Samed); *Dîvânu Leylâ el-Ahyeliyye*, thk: Vâdih es-Samed, 2. b., Dâru Sâdir, Beyrut, 2003, s. 14 (*Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye); Clément Huart, *Arap ve İslam Edebiyatı*, Çev: Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1971, s. 64.

²⁰ Adı, Tumâdir bint 'Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd'dir. (24/645) Ebu'l-'Abbâs Sa'leb, *Şerhu Dîvâni'l-Hansâ*, şrh: Fâyiz Muhammed, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 2005, s. 7-8; *el-A'ldm*, II, 86; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973, s.14.

²¹ el-Asma'î, *Kitâbu Fuhûleti's-Şu'arâ*, thk: Charles C. Torrey, 2. b., Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut, 1980, s. 19; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. İmrân b. Mûsâ el-Merzubânî, *el-Muveşşah fî Me'âhizi'l-'Ulemâ'i 'ale's-Şu'arâ*, thk: Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995, s.102.

²² Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdi Rabbih el-Endelûsî, *Kitâbu'l-'İkdi'l-Ferîd*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1983, X, 4; Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Kayyim el-Cevziyye, *Ravdatu'l-Muhibbîn ve Nuzhetu'l-Muštâkîn*, I. b., Metebetu Dâri Lubnân, Beyrut, 2000, s. 296.

²³ Yûsuf b. Hasen el-Hanbelî, İbnu'l-Mibrad, *Nuzhetu'l-Musâmir fî Ahbâri Leylâ el-Ahyeliyye*, thk: Muhammed Altuncî, I. b., 'Âlemu'l-Kutub, Lubnan, 1995, s. 17; *Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 63; *Dîvânu Leylâ*, es-Samed, s. 36. Abdülmelik b. Mervân'ın şiirle ilgilenmesine dair bkz. 'Azîze Fewâl Bâbittî, *es-Siyâse ve'l-Edeb fil-'Asri'l-Umevî*, I. b., Dâru's-Şemâl, Beyrut, 1987, s. 344-350.

²⁴ *Zehru'l-Âdâb*, IV, 1010; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*, thk: Abdulazîz Rabâh, Ahmed Yûsuf Dakkâk, I. b., Menşûrâtu Dâri'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk, 1975, IV, 322; *Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ*, s. 12.

hiç şiir söylememiştir. Ama aralarında Hansâ' ve Leylâ el-Ahyeliyye'nin de yer aldığı altmış kadının divanını rivayet etmiştir. Peki, bu adam acaba kaç erkek şairin divanını nakletmiş olabilir?"²⁵

Leylâ, el-Haccâc'ı(95/714)²⁶ defalarca ziyaret etmiştir. el-Haccâc, kendisine değer verir, ikramlarda bulunur ve hediyeler verir²⁷. El-Haccâc, Leyla'nın zekâsına hayran kalmıştı. Bir gün Leyla'nın, kendisini medheden şiirini²⁸ dinlediğinde Yahyâ b. Munkiz'e, "Allah kahretsin! Irak'a geldiğimden beri beni bundan daha iyi tanıtan bir şair görmedim" demiş²⁹, Leylâ şiir söylemeye devam edebileceğini söyledikçe, Haccâc önemli bir işi olduğunu, bu kadının yeterli olduğunu belirtmiştir. Ancak Leylâ ısrar edince Haccâc kızmış ve Leyla'ya "kat'u'l-lisân", yani dilinin kesilmesi cezasını vermiştir. Leyla durumu anladığında, cezayı infaz memuruna itiraz etmiş, kat'u'l-lisân'ın, "kat'u'l-lisân bi'l-birri ve'l-ihsan" (iyilik ve ihsan ile susturma) anlamında olduğunu söyleyince, tekrar Haccâc'ın huzuruna götürülmüştür. Huzura çıkınca "neredeyse dilimi keseceklerdi" diyerek Haccâc'ı medheden şu şiirini okuyunca, affedilmiş ve kendisine hediyeler verilmiştir³⁰: (Basît)

1 حَجَّاجُ أَنْتَ الَّذِي مَا فَوْقَهُ أَحَدٌ إِلَّا الْخَلِيفَةُ وَالْمُسْتَعْفَرُ الصَّمَدُ
2 حَجَّاجُ أَنْتَ سِنَانُ الْحَرْبِ إِنْ نُهِجَتْ وَأَنْتَ لِلنَّاسِ فِي الدَّاحِي لَنَا تَقْدُ

- 1 Haccâc! Sen, senden üstünü olmayan birisin, Sadece Halîfe ve Samed olan ve Kendisinden af dilenen (Allah) müstesna.
- 2 Haccâc! (Savaşta) dalınırsa, sen savaşın kılıcısın. Sen, insanlar için, bize karanlıklarda ışık saçar (doğru yolu gösterir)sin.

Ayrıca en-Nâbiğa el-Ca'dî³¹ (r.a.) ile çok acımasız atışmaları (hicivleri) olan³² Leylâ, bu atışmalarında en-Nâbiğa'ya üstün gelmiştir³³.

²⁵ İbnu'l-Mu'tez, *Tabakâtu's-Şu'arâ*, thk: Abdussettâr Ahmed Ferac, 3. b., Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1956, s. 194.

²⁶ Haccâc'ın şiirle ilgilenmesine dair bkz. *es-Siyâse ve'l-Edeb fi'l-'Asri'l-Umevî*, s. 402-410.

²⁷ Haccâc ile görüşmeleri hakkında bkz. *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, IV, 1005-1011; Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed b. el-Huseyn es-Serrâc, *Mesâni'u'l-Uşşâk*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1990, I, 283-287; *Dîvânu Tevbe b. el-Humeyyir*, s. 63-65.

²⁸ Şiir için bkz. Ebû Ali İsmail b. el-Kâsım el-Kâlî el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-Ermâlî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 8; *Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 120-122; *Dîvânu Leylâ*, es-Samed, s. 88-90; *es-Siyâse ve'l-Edeb fi'l-'Asri'l-Umevî*, s. 409.

²⁹ el-Eğânî, XI, 249; *Mesâni'u'l-Uşşâk*, I, 284.

³⁰ *Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 63; *Dîvânu Leylâ*, es-Samed, s. 36; *es-Siyâse ve'l-Edeb fi'l-'Asri'l-Umevî*, 408-409.

³¹ Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ et-Teymî, *Kitâbu'l-Hayl*, thk: Muhammed Abdulkâdir Ahmed, I. b., *Matba'atu'n-Nedati'l-'Arabiyye*, Kahire, 1986, s. 179, 211; Kays b. Abdillâh b. 'Udes b. Rabî'a

Leylâ iyice ihtiyarlamış olduğu bir sırada Haccâc'tan, kendisini Horasan valisi Kuteybe b. Muslim'in yanına göndermesini rica etmiştir. Bir rivayete göre, bu Horasan seyahati sırasında³⁴, h. 86 ile 96 (m. 705/714) yılları arasında Sava'da vefat etmiştir. Leyla'nın vefat şekli hakkında da şöyle garip bir hikaye anlatılır³⁵: Leyla aralarında kocasının da bulunduğu bir grupla birlikte bir seferden dönerlerken yolları Tevbe'nin defnedilmiş olduğu mahalle tesadüf eder. Leyla "Gideyim şuna bir selam vereyim." der. Kocasını izin vermek istemese de ısrarı üzerine kabul eder. Tevbe'nin kabrinin yanına gelince "Selam sana ey Tevbe!" diye nida eder. Kabirden cevap gelmeyince Leyla kendi yanında bulunanlara, "Ben bu zamana kadar Tevbe'nin yalan söylediğini duymadım. Şu beyitleri³⁶ söyleyen:

وَلَوْ أَنَّ لَيْلَى الْأَخْيَلِيَّةَ سَلَّمَتْ عَلَيَّ وَدُونِي جَنْدَلٌ وَصَفَائِحُ
لَسَلَّمْتُ تَسْلِيمَ الْبَشَاشَةِ أَوْ زَقَا إِلَيْهَا صَدًّا مِنْ حَنْبِ الْقَبْرِ صَائِحُ

Yani "Leyla el-Ahyeliyye üzerimde küçük ve büyük mezar taşları olduğu (ölü olduğum) zaman bile bana selam verse, yine gülümseyerek onun selamını alınm. Yahud kabrim tarafından bir baykuş kendisine ses verir" diyen o değil midir?" şeklinde söylenmekte olduğu bir sırada Tevbe'nin kabri tarafında saklı olan bir baykuş, devesinin yüzüne doğru uçunca, deve ürüp Leyla'yı üzerinden atmış, bunun üzerine Leylâ o anda vefat etmiş ve oraya defnolunmuştur³⁷. el-İsfehânî, bu rivayetin doğru olduğunu kaydetmektedir.

Leylâ'nın vefatı ile ilgili bu bilgilerden sonra şiirlerine değinmek uygun olacaktır. Anlaşılan kendisine âşık olan Tevbe b. el-Humeyyir'in öldürülmesi onu derinden etkilemiş ve Tevbe'ye olan duygularını ifade eden mersiyeler söylemiştir. Bu mersiyelerinde Leylâ'nın göre Tevbe'nin şiir diline dökülen duyguları aktarılmaktadır. Son derece samimi ve içten olduğu anlaşılan bu duygular, Leylâ'nın kendi

→
el-Ca'dî el-Âmirî, sahâbîdir. Ebû 'Ubeydullâh Muhammed b. 'İmrân b. Mûsâ el-Merzubânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, thk: Fârûk İslîm, Dâru Sâdir, Beyrut, 2005, s. 237; Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, I. b., Dâru'l-Cil, Beyrut, h. 1412, VI, 391.

³² Bkz. *Kitâbu Belâğati'n-Nisâ'*, s. 215-216; en-Nâbiğatu'l-Ca'dî, *Şi'ru'n-Nâbiğati'l-Ca'dî*, I. b., Menşûrâtü'l-Mektebî'l-İslâmî, Dimeşk, 1964, s.123; *Divânu'l-Bâkiyeteyn*, s. 234; Yâsmîn el-Eyyûbî, *Mu'cemu's-Şu'arâ fî Lisâni'l-'Arab*, 2. b., Dâru'l-'İlm li'l-Melâ'în, Beyrut, 1987, s. 307.

³³ Muhammed b. Selâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli's-Şu'arâ*, şrh: Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, 1980, I, 125; el-Muveşşah fî Me'âhizi'l-'Ulemâ'i, s. 81; el-Hasen b. Raşîk el-Kayravânî, *Kitâbu'l-'Umde fî Nakdi's-Şi'r ve Temhîsihi*, thk: 'Aff Nâyif Hâtûm, I. b., Dâru Sâdir, Beyrut, 2003, s. 93.

³⁴ H. H. Bräu, "Leylâ el-Ahyeliyye", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, 2001, VII, 55.

³⁵ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğni*, Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, tsz., II, 645.

³⁶ *Divânu Tevbe*, s. 47.

³⁷ *el-Eğânî*, XI, 245-246.

zihninde tasavvur ettiği Tevbe portresini yansıtmaktadır. Leylâ'nın, Tevbe hayat-tayken söylediği şiir bulunmamaktadır. Bütün şiirleri vefatından sonra kaybedilen sevgiliye yönelik ağıtlar, onu diğer insanlardan farklı ve kavminin önde gelen bir siması haline getiren kahramanlığı, cesareti, cömertliği gibi seçkin özelliklerini tasvirler üzerine kuruludur. Bu portrenin daha iyi anlaşılabilmesi için Leylâ'nın Tevbe'ye mersiye olarak söylediği şiirleri incelemek uygun görünmektedir.

Leylâ'nın divanı müstakil olarak günümüze ulaşmamıştır. Ancak, el-Eğânî, 'Ikdu'l-Ferîd vb. ansiklopedik eserlerden günümüze ulaşmış şiirlerin derleme çalışmaları yapılmıştır³⁸. Yermuk Üniversitesine sunduğu Yüksek Lisans Tezinde Muhâ Abdulkâdir el-Mubeyyidâyn, Leylâ'nın hayatı ve şiirlerini incelemiştir. Bu çalışmada yapılan tespite göre Leylâ el-Ahyeliyye'ye ait 299 beyt bulunmaktadır. Bu beyitlerden 142 tanesi mersiye, 83 tanesi medih, 47 tanesi hicv, 18 tanesi fahr ve 9 tanesi de diğer konulardadır. Leylâ'nın şiirlerinin yaklaşık yarısı ve mersiye şiirlerinin tamamına yakını Tevbe b. el-Humeyyir ile ilgilidir. Bu şiirlerden ilki Tevbe'nin cömertliğini konu edinmektedir³⁹: (Tavîl)

1 أُرِيَقَتْ جِفَانُ ابْنِ الْخَلِيعِ فَأَصْبَحَتْ حِيَاضُ النَّدى زَالَتْ بِهِنَّ المَرَاتِبُ
2 فَعَفَاؤُهُ لَهْمَى يَطُوفُونَ حَوْلَهُ كَمَا انْقَصَّ عَرْشُ البَيْتِ وَالوَرْدُ عَاصِبُ

- 1 İbn Halî'nin kazanları dökdü, bu yüzden cömertlik havuzları bitti o kazanlarla, serilen minderler yok şimdiki!
- 2 Onun ikramına erişmek için gelen yoksulları yanıp tutuşmaktadırlar (etrafında dönüp durmaktadırlar). Su dolu olduğu hâlde (şiddetli susuzluk olduğu halde) kuyunun su çarkı yıkılmış sanki.

Abdumelik b. Mervân, hanımı 'Âtike'nin odasına girdiğinde yanında tanımadığı bedevî bir kadın görür ve kim olduğunu sorar. Leylâ el-Ahyeliyye olduğunu öğrenince, şiir söyleyen Leylâ olup olmadığından emin olmak ister. Bunun üzerine Leylâ bu iki beyti okur⁴⁰. İbn Halî, Tevbe'nin atalarındandır. Bu şiirinde Leylâ, Tevbe'yi cömertliği ile övmekte, hatta mübalağa sanatını kullanmaktadır. Zira Tevbe'nin cömertliğini atalarının cömertliği ile dile getirmektedir. Kazanların dökülmesi ve yardıma muhtaç insanların etrafta dolması, artık cömert insanların kalmadığından kinayedir. Ayrıca ikinci beyitteki *عَاصِبُ* *الوَرْدُ* lafızlarında, muhtemel iki anlamdan yakın olanı ön plana çıkardığı hâlde uzak anlamı kastetmek suretiyle tevriye vardır. "Şiddetli susuzluk olduğu hâlde" anlamını öne çıkarmış, ama "su dolu olduğu halde" yani

³⁸ Bu çalışmalar için bkz: Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ, s. 70.

³⁹ *Dîvânü Leylâ*, el-'Atiyye, s. 52; *Dîvânü Leylâ*, es-Samed, s. 22.

⁴⁰ *Kitâbu Belâğâti'n-Nisâ'*, s. 183; *Dîvânü'l-Bâkiyeteyn*, s. 203.

“devletin kasası elinde olduğu hâlde” demek istemiştir. Bu şiir muhtemelen Leyla'nın ihtiyarlık dönemlerinde söylenmiştir ki, halife karşısında korkusuzca eleştiri cesaretini göstermektedir.

Bir diğer şiiri Tevbe'nin öldürülmeden önce yaptığı yardım çağrısına cevap veren kardeşi Abdullah ve bu çağrıya olumlu yanıt vermeyen ve akra-basından birisi olan Kâbid'in farklı tutumlarını ele alan bir şiirdir⁴¹: (Tavîl)

1 دَعَا قَابِضًا وَالْمَوْتَ يَحْفَقُ ظِلُّهُ وَمَا قَابِضٌ إِذْ لَمْ يُجِبْ بِنَجِيبٍ
2 وَأَسَى عُبَيْدُ اللَّهِ تَمَّ ابْنَ أُمِّهِ وَلَوْ شَاءَ نَجَّى يَوْمَ ذَلِكَ حَبِيبِي

- 1 Ölümün gölgesi onu kuşattığında Kâbid'dan yardım istedi. Kâbid, imdat çağrısına cevap vermediği için asıl biri değildir.
2 Ubeydullâh imdadına koştu. Orada kardeşi vardı. Eğer (Allah) dileyseydi, o gün sevgilimi kurtardı.

Anlaşılan, düşmanları, öldürmek amacıyla Tevbe'ye saldırdıklarında, kardeşinden ve Kâbid'dan yardım istemiş, Kâbid, yardım edebilecekken bunu esirgemiş; Tevbe'nin kardeşi Ubeydullâh (Abdullah) ise derhal imdadına koşmuş ama kardeşini kurtarmayı başaramamıştır. Leylâ, bu şiiri ile ömür boyu aklından silinmeyen bu trajik olayın en önemli kısmını kayıt altına alırken, Tevbe'nin kardeşini, elinden geleni yaptığı için mazur görmekte; Kâbid'i ise hicvetmektedir. Şiirde dikkat çeken diğer bir husus ise, İslâmî dönem şiirine özgü, kaderi, Allah'ın dileği olarak kabullenme duygusudur. الموتُ يَحْفَقُ ظِلُّهُ ölüm tehlikesinin büyüklüğünden kinayedir⁴². Leylâ, bu şiiri ile Tevbe'yi sevdiğini açıkça ifade etmektedir.

Leylâ, şiirlerinde, ağlayacağına dair yemin etmektedir. Aşağıdaki şiir bunlardan birisidir⁴³: (Tavîl)

1 أَقْسَمْتُ أُرْتِي بَعْدَ تَوْبَةٍ هَالِكًا وَأَحْفَلُ مَنْ دَارَتْ عَلَيْهِ الدَّوَائِرُ
2 لَعَمْرُكَ مَا بِالْمَوْتِ عَارٌ عَلَى الْفَتَى إِذَا لَمْ تُصِبهُ فِي الْحَيَاةِ الْمَعَايِرُ
3 وَمَا أَحَدٌ حَيٌّ وَإِنْ عَاشَ سَالِمًا بِأَخْلَدَ مِمَّنْ غَيَّبَتْهُ الْمَقَابِرُ
4 وَمَنْ كَانَ مِمَّا يُحَدِّثُ الدَّهْرُ جَارِعًا فَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ يُرَى وَهوَ صَابِرُ
5 وَلَيْسَ لَدِي عَيْشٍ عَنِ الْمَوْتِ مَقْصَرٌ وَلَيْسَ عَلَى الْآيَامِ وَالدَّهْرُ غَابِرُ

⁴¹ *Divânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 59; *Divânu Leylâ*, es-Samed, s. 29.

⁴² *Divânu'l-Bâkiyeteyn*, s. 206

⁴³ *Divânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 64-66; *Divânu Leylâ*, es-Samed, s. 40-43.

- 6 وَلَا الْحَيُّ نَمَّا يُحَدِّثُ الدَّهْرُ مُعْتَبٌ وَلَا الْمَيِّتُ إِنْ لَمْ يَصْبِرِ الْحَيُّ نَاشِرٌ
7 وَكُلُّ شَبَابٍ أَوْ حَدِيدٍ إِلَى بَلِيٍّ وَكُلُّ أَمْرٍ يَوْمًا إِلَى اللَّهِ صَائِرٌ
8 وَكُلُّ قَرِينِي إِلْفَةٍ لِتَفْرُقَ شَتَاتًا وَإِنْ ضَنَا وَطَالَ التَّعَاشُرُ
9 فَلَا يُبْعِدُنكَ اللَّهُ حَيًّا وَمَيِّتًا أَخَا الْحَرْبِ إِنْ دَارَتْ عَلَيْكَ الدَّوَائِرُ
10 فَالَيْتُ لَا أَنْفَكُ أَبْبِكَ مَا دَعَتْ عَلَى فَنِّ وَرَقَاءٍ أَوْ طَارَ طَائِرٌ
11 قَتِيلٌ بَنِي عَوْفٍ فَيَا لَهْفَتَا لَهُ وَمَا كُنْتُ إِيَابَهُمْ عَلَيْهِ أُحَادِرُ
13 وَلَكِنَّمَا أَحْشَى عَلَيْهِ قَبِيلَةً لَهَا بَدْرُوبُ الرُّومِ بَادٍ وَحَاضِرٌ

- 1 Yemin ettim, Tevbe'den başka birine ağıt yakmayacağım, felaketlerin kuşattığı başka bir kişiyi umursamayacağım.
- 2 Vallahi, ölüm yiğit için ayıp değildir, yaşarken utanacak bir şey yapmadıysa.
- 3 Rahat yaşasa bile, kimse kabirlerin gizlediklerinden daha fazla yaşayamaz.
- 4 Kim, felaketler karşısında sabırsızlık gösterirse, kuşkusuz bir gün o, sabırlı olarak görülecektir.
- 5 Ne yaşayan biri için ölümden kurtuluş, ne de zaman akıp giderken zamanın felaketlerinden kaçış vardır.
- 6 Ne diri zamanın başına açtıklarından dolayı kınanır, ne de diri sabretmedi diye ölü dirilir.
- 7 Her yeni ve her genç eskimeye (mahkumdur) ve herkes bir gün Allah'a kavuşacaktır.
- 8 Birbirlerine çok yakın da olsalar, uzun süre bir arada yaşasalar da, birbirini seven her ikili, nihayet ayrılacaklardır.
- 9 Başına bir takım felaketler gelirse, ey büyük savaşa! Allah seni bu dünyada ve ahirette rahmetinden uzak tutmasın.
- 10 Yemin ettim, bir dal üzerinde bir güvercin öttükçe, ya da bir kuş uçtukça sana devamlı ağlayacağım.
- 11 Avf oğullarının öldürdüğü kişiye yazık oldu, Ben onların Tevbe'ye bir şey yapacaklarından çekinmiyordum.
- 12 Ama Bizans yollarında gidip gelirken (Gassân gibi) bir kabilenin ona zarar vermesinden korkardım.

Leylâ, bu şiiri de Haccâc'ın talebi üzerine söylemiştir⁴⁴. Bu on iki beyitlik şiir adeta Leylâ'nın ağıt anıdır. Başlarken Tevbe'ye ağıt yakacağına *أقسمت* ve şiirin sonuna doğru tekrar *آليت* lafızlarıyla yemin etmiş, bir güvercin öttükçe ve kuşlar uçtukça ağlamayı sürdüreceğini vurgulamıştır. Şiir, Leylâ'nın samimi duygularıyla yüklüdür. Her ne kadar ölümün doğallığını, er veya geç herkesin ölümü tadacağı-nı, ne yapılırsa yapılsın kaderin geri çevirilemeyeceğini dile getiren Leylâ teselli bulmaya çalışır gibi görünse de aslında, Tevbe'yi hayatında onursuz bir şey yapmamakla, mertliğine leke sürmemekle ve iffetli bir yiğit olmakla anmakta ve klasik mersiyeğe uygun bir tarzda ona rahmet duasında bulunmaktadır. Şiirin dili, hicrî birinci asrın sadeliğini yansıtsa da, anlam yönünden son derece liriktir. "Herkes bir gün Allah'a gidecektir" ifadesiyle Leylâ, aynı zamanda samimi duygularla, bir Müminin tevekkül tarzını yansıtmakta ve sağlam bir ahiret inancına sahip olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki şiir ise, Leylâ'nın Tevbe hakkında söylediği en uzun mersiye şiiri-dir⁴⁵: (Tavîl)

1	نَظَرْتُ وَرُكُنُ مِنْ ذِقَاتَيْنِ دُونَهُ	مَعَاوِزُ حَوْصَى أَيَّ نَظَرَةٍ نَاطِرِ
2	لَأُونَسَ إِنْ لَمْ يَقْصُرِ الطَّرْفُ عَنْهُمْ	فَلَمْ تَقْصُرِ الْأَخْبَارُ وَالطَّرْفُ قَاصِرِي
3	فَوَارِسُ أَجَلَى شَأُوهَا عَنْ عَقِيرَةٍ	لِعَاقِرِهَا فِيهَا عَقِيرَةٌ عَاقِرِ
4	فَاتَسْتُ خَيْلًا بِالرُّقِيِّ مُغِيرَةٍ	سَوَابِقِهَا مِثْلُ الْقَطَا الْمُتَوَاتِرِ
5	فَقَتِيلُ بَنِي عَوْفٍ وَأَيْصُرُ دُونَهُ	فَقَتِيلُ بَنِي عَوْفٍ قَتِيلُ يُحَايِرِ
6	تَوَارِدُهُ أَسْيَافُهُمْ فَكَأَنَّمَا	تَصَادِرُنَّ عَنْ أَقْطَاعِ أَيْبُضَ بَاتِرِ
7	مِنَ الْهِنْدُوَانِيَّاتِ فِي كُلِّ قِطْعَةٍ	دَمٌ زَلٌّ عَنْ أَثَرٍ مِنَ السَّيْفِ ظَاهِرِ
8	أَتَتْهُ الْمَنَايَا بَيْنَ رَغْفِ حَصِينَةٍ	وَأَسْمَرَ خَطِيٍّ وَخَوْصَاءَ ضَامِرِ
9	عَلَى كُلِّ جَرْدَاءِ السَّرَاةِ وَسَابِحِ	دِرَّانَ بِشَبَّابِكِ الْحَدِيدِ زَوَافِرِ
10	عَوَابِسَ تَعْدُو التَّعَلِّيْبَةَ ضَمْرًا	وَهَنَّ شَوَاحِ بِالشُّكَيْمِ الشُّوَاحِرِ
11	فَلَا يُبْعِدُنَكَ اللَّهُ يَا تَوْبُ إِنَّمَا	لِقَاءَ الْمَنَايَا دَارِعًا مِثْلُ حَاسِرِ

⁴⁴ Dîvânu'l-Bâkiyeteyn, s. 210

⁴⁵ Muhammed b. el-Mubârak b. Muhammed b. Meymûn, *Muntehe't-Taleb min Eş'âri'l-'Arab*, I. b., Dâru Sâdir, Beyrut, 1999, I, 242-250 (ilk kırk beş beyit, bazı lafız farklılıkları vardır); *Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye, s.77-84 (ilk 48 beyit); *Dîvânu Leylâ*, es-Samed, s. 50-61.

- 12 فَإِلَّا تَكُ الْقَتْلَى بَوَاءَ فَإِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ يَوْمًا وَرُدَّهُ غَيْرُ صَادِرٍ
- 13 وَإِنَّ السَّلِيلَ إِذْ يُبَاوِي قَتِيلَكُمْ كَمَرْحُومَةٍ مِنْ عَرَكِهَا غَيْرِ طَاهِرٍ
- 14 فَإِنْ تَكُنِ الْقَتْلَى بَوَاءَ فَإِنَّكُمْ فَتَى مَا قَتَلْتُمْ آلَ عَوْفِ بْنِ عَامِرٍ
- 15 فَتَى لَا تَخْطَأُهُ الرَّفَاقُ وَلَا يَرَى لِقَدَرٍ عِيَالًا دُونَ حَارِ مُجَاوِرٍ
- 16 وَلَا تَأْخُذُ الْكُومُ الْجِلَادُ رِمَاحَهَا لِتَوْبَةٍ فِي نَحْسِ الشِّتَاءِ الصَّنَابِرِ
- 17 إِذَا مَا رَأَتْهُ قَائِمًا بِسِلَاحِهِ تَقْتَهُ الْحِفَافُ بِالثَّقَالِ الْبَهَازِرِ
- 18 إِذَا لَمْ يَجِدْ مِنْهَا بِرَسُولٍ فَقَصْرُهُ ذُرَى الْمُرْهَفَاتِ وَالْقِلَاصِ التَّوَاجِرِ
- 19 قَرَى سَيْفَهُ مِنْهَا مُشَاشًا وَضَيْفَهُ سَنَامَ الْمَهَارِسِ السَّبَاطِ الْمُسَافِرِ
- 20 وَتَوْبَةُ أَحْيَا مِنْ فِتَاةٍ حَيِّيَّةٍ وَأَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانٍ خَادِرٍ
- 21 فَتَى لَا تَرَاهُ التَّابُ الْإِفَاءُ لِسَقْبِهَا إِذَا اخْتَلَجَتْ بِالنَّاسِ إِحْدَى الْكِبَائِرِ
- 22 وَنِعَمَ الْفَتَى إِنْ كَانَ تَوْبَةً فَاجِرًا وَفَوْقَ الْفَتَى إِنْ كَانَ لَيْسَ بِفَاجِرٍ
- 23 فَتَى يَنْهَلُ الْحَاجَاتِ ثُمَّ يَعْطُهَا فَيُطْلِعُهَا عَنْهُ ثَنَايَا الْمَصَادِرِ
- 24 كَأَنَّ فَتَى الْفِتْيَانِ تَوْبَةً لَمْ يُنْحَ فَلَا تُصَرِّفُ الْحَصَا بِالْكَرَاكِرِ
- 25 وَلَمْ يَبِينِ أَبْرَادًا عِنَاقًا لِفَتْيَةٍ كِرَامٍ وَيَرْحَلُ قَبْلَ فَيْءِ الْهَوَاجِرِ
- 26 وَلَمْ يَنْجَلِ الصُّبْحُ عَنْهُ وَبَطْنُهُ لَطِيفٌ كَطِيِّ السَّبِّ لَيْسَ بِحَادِرٍ
- 27 فَتَى كَانَ لِلْمَوْلَى سَنَاءً وَرِفْعَةً وَاللِّطَارِقِ السَّارِي قَرَى غَيْرَ بَاسِرٍ
- 28 وَلَمْ يُدْعَ يَوْمًا لِلْحِفَافِ وَلِلنَّدَى وَلِلْحَرْبِ يَرْمِي نَارَهَا بِالشَّرَائِرِ
- 29 وَلِلْبَازِلِ الْكُومَاءِ يَرْغُو خُورَاهَا وَلِلْخَيْلِ تَعْدُو بِالْكَوْمَاءِ الْمَسَاعِرِ
- 30 كَأَنَّكَ لَمْ تَقْطَعْ فَلَاةً وَلَمْ تُنْحَ فَلَا صَاصًا لَدَى فَأُوٍ مِنْ الْأَرْضِ غَائِرِ
- 31 وَتُصْبِحُ بِمَوْمَاةٍ كَأَنَّ صَرِيْفَهَا صَرِيْفُ خَطَاطِيفِ الصَّرَى فِي الْمَحَاوِرِ
- 32 طَوَتْ نَفْعَهَا عَنَّا كِلَابٌ وَأَسَدَتْ بِنَا أَجْهَلِيَّهَا بَيْنَ غَاوٍ وَشَاعِرِ
- 33 وَقَدْ كَانَ حَقًّا أَنْ تَقُولَ سَرَاتِهِمْ لَعَا لِأَحِينَا عَالِيًا غَيْرَ عَائِرِ

34	وَدَوِيَّةٍ قَفَرٍ يَحَارُ بِهَا الْقَطَا	تَخَطَّطَتْهَا	بِالتَّاعِجَاتِ الصُّوَامِرِ
35	فَتَالَلَّهِ تَنَبِّي بَيْتِهَا أُمُّ عَاصِمٍ	عَلَى مِثْلِهِ	أُخْرَى اللَّيَالِي الْعَوَابِرِ
36	فَلَيْسَ شِهَابُ الْحَرْبِ تَوْبَةٌ بَعْدَهَا	بِغَازٍ وَلَا	غَادٍ بِرِكَابِ مُسَافِرِ
37	وَقَدْ كَانَ طَلَاعَ التَّجَادِ وَيِنَّ اللَّـ	سَانَ	وَمِذْلَاجَ السُّرَى غَيْرَ فَاتِرِ
38	وَقَدْ كَانَ قَبْلَ الْحَادِثَاتِ إِذَا انْتَحَى	وَسَائِقَ أَوْ	مَعْبُوطَةً لَمْ يُغَادِرِ
39	وَكُنْتَ إِذَا مَوْلَاكَ خَافَ ظُلَامَةً	دَعَاكَ	وَلَمْ يَهْتَفْ سِوَاكَ بِنَاصِرِ
40	دَعَاكَ إِلَى مَكْرُوهَةٍ فَأَجَبْتُهُ	عَلَى الْمَوْلِ	مَنَا وَالْحُتُوفِ الْحَوَاضِرِ
41	فَإِنْ يَكُ عَبْدُ اللَّهِ آسَى ابْنَ أُمِّهِ	وَأَبَ	بِأَسْلَابِ الْكَمِيِّ الْمُغَاوِرِ
42	وَكَانَ كَذَاتِ الْبُؤِّ تَضْرِبُ عِنْدَهُ	سِبَاعًا	وَقَدْ أَلْقَيْنَهُ فِي الْجِرَاجِرِ
43	فِيَاتِكَ قَدْ فَارَقْتُهُ لَكَ عَازِرًا	وَأَتَى لِحَيِّ	عُدْرٍ مَنْ فِي الْمَقَابِرِ
44	فَأَقْسَمْتُ أَبْكِي بَعْدَ تَوْبَةٍ هَالِكًا	وَأَحْفِلُ	مَنْ نَالَتْ صُرُوفَ الْمَقَادِرِ
45	عَلَى مِثْلِ هَمَامٍ وَلَا بِنِ مُطْرَفٍ	لِتَبْكِ	الْبُؤَاكِي أَوْ لِيَشْرِ بِنِ عَامِرِ
46	غُلَامَانِ كَانَا اسْتَوْرَدَا كُلُّ سَوْرَةٍ	مِنَ الْمَحْدِ	ثُمَّ اسْتَوْتَقَا فِي الْمَصَادِرِ
47	رَبِيعِي حَيًّا كَانَا يَفِيضُ نَدَاهُمَا	عَلَى كُلِّ	مَعْمُورٍ نَدَاهُ وَعَامِرِ
48	كَأَنَّ سَنَا نَارِيهِمَا كُلُّ شَتْوَةٍ	سَنَا	الْبَرْقِ يَبْدُو لِلْعُيُونِ النَّوَظِرِ
49	فَقِيَّ فِيهِ فِتْيَانِيَّةٌ أَرِيحِيَّةٌ	بَقِيَّةٌ	أَعْرَابِيَّةٌ مِنْ مُهَاجِرِ
50	أَتَتْكَ الْعَدَارَى مِنْ خَفَاجَةَ نِسْوَةٍ	بِمَاءِ	شُؤُونِ الْعَبْرَةِ الْمُتَحَادِرِ

- 1 Siradan bir bakışla şöyle bir baktım. Zikân (adlı iki dağ)'dan bir kesit, sonrasında Havdâ çölleri var .
- 2 Eksik olmazlar da onları görür avunurum, göremezsem haberleri eksik olmaz diye.
- 3 Atlılann hızları bir cüsseyi ortaya çıkardı. Elbette onu katledenlerin de bir öldüreni olacak.

- 4 Rukay'de⁴⁶ saldıran atlar gördüm. Öndekiler, peş peşe giden bağırtlak kuşlar gibi.
- 5 Avf oğullannın Eysur'da öldürdüğü kişidir (Tevbe). Benî Avf'ın öldürdüğü Yuhâyir'in katlettiği kişidir.
- 6 Tek bir keskin kılıcın kesiklerinden çıkıyormuşçasına, kılıçları onun üzerine geldi.
- 7 (Kılıçları) Hint yapımıdır. Her parçasının üzerinde işlemlerinden süzülen kan görünmektedir.
- 8 Ölüm ona, sağlam zırhı, Bahreyn'de yapılan mızrağı ve şimşek gibi atı Havsâ yanında yokken geldi.
- 9 Yeleleri kesilmiş, zırhlarla korunmuş, hızlıca soluyan atların sırtında (geldi ölüm ona)
- 10 Gemleri ile dilleri birbirine kaşmış, ağızları açık oldukları halde, tilki gibi hızlıca giden asık suratlı atların sırtında...
- 11 Tevbe! Allah seni korusun. Zira ölüme zırhla kavuşmak, zırhsız can vermek gibidir.
- 12 Her maktul aynı seviyede olmazsa meğer, kaçı olmayan ölüm, bir gün size de değer.
- 13 Sizin Tevbe'yi kendisine denk tuttuğunuz Selîl, hayzından temizlenmeden ölen bir kadın gibidir.
- 14 Avf b. Âmir oğulları! Eğer (sizce) ölümler arasında bir fark yoksa, (biliniz ki) siz sıradan birini öldürmediniz.
- 15 O, arkadaşlarının hizasında yürümedikleri bir yığıttir. Komşusuz, yalnızca ailesi için kaynayan bir kazancı görmeyen bir yığıttir.
- 16 Şiddetli soğuk kış günlerinde, (boğazlanacağı zaman) bol sütlü devesi Tevbe'den kaçmaz.
- 17 Zayıf develer, Tevbe'yi kılıcıyla gördüklerinde, iri ve semiz olanların etrafına gizlenirler.
- 18 Develerde ikram edecek süt bulamazsa, uzun boylu develeri, ticaret ve taşımacılıkta kullanılan develeri boğazlamak yeter ona.
- 20 Utangaç bir genç kızdan daha mahcup ve Haffân'da mukim aslandan daha cesur bir yığıttir.

⁴⁶ Rukay, Benî 'Ukayl diyarında bir yerdir. Mu'cemu Mestu'cim, II, 259.

- 21 İnsanlar büyük bir günaha daldıklarında, onu takip eden birinin, onda, o günaha yakınlığını göremediği bir yığıttir o.
- 22 Tevbe, günahkârsa, ne güzel yığıttir! Şayet günahkâr değilse, (ki öyle), zaten yığıtten öte bir yığıttir o!
- 23 Tüm ihtiyaçları karşılayan bir delikanlı, daha sonra tekrar karşılanılan. Kat kat ihtiyaçlar defalarca ondan giderilir.
- 24 Yığıtlerin yığıdi Tevbe, göğsünün üstünde taş arayan güçlü ve semiz develeri (boğazlamak için) hiç çöktürmedi sanki.
- 25 Saygın gençlere büyük bir çadır kursa, işini tamamlamadan bırakıp gitmez.
- 26 Misafirinin kamı sert değil, yumuşak giysi gibi (tok ve) hoş olmadan gün doğmaz.
- 27 Yakınının şöhreti ve onuru olan bir delikanlıdır. Geceleyn kapısını çalana surat asmadan açılma var.
- 28 Herhangi bir gün müdafaa ve destek için çağılmaz ki, savaşın ateşine alevler atmasın. (Savaşta çok güçlü ve bileği sağlamdır.)
- 29 Süt emen yavrusu inleyen, büyük hörgüçlü, ön dişleri çıkmış develer ve savaş kızıştıran atlar için...
- 30 Sanki sen ne bir çöl aşkın, ne de herhangi bir çukurda kalmış vadide bir deveyi dinlendirdin.
- 31 Rüzgan, kuyudan su çekerken makaranın çıkardığı gibi ses çıkaran, kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde/mağarada sabahlarsın.
- 32 İtler bu çölden yararlanmamıza engel oldu. Azgın ve hassas köpekleri bize aslan kesildi.
- 33 Önde gelenlerin dilleri sürçmeden, yüksek sesle "Allah kardeşimize yardım etsin" demeleri haklandı.
- 34 Nice ıssız çöller var. Bağirtlak kuşları bile şaşar. Hızlı, beyaz develerle geçtin oralardan.
- 35 Vallahi, onun gibi Ummu 'Âsım da kalan gecelerin sonuna kadar evini yapar. (Evi misafirlerle dolar taşar.)
- 36 Ölümünden sonra artık savaş yıldızı Tevbe'ye saldırmayacak, sabahları yola koyulmayacaktır.
- 37 Necd çöllerindeki kum dağlarının tanıdığı kimseydi, çok güzel konuşurdu. Karanlık gecelerde durmadan yolculuk yapardı.

- 38 (Ölümüyle sonuçlanan) olaylardan önce, yanında el koyduğu canlı ve boğazlanmış develer olduğu hâlde bir yere yöneldiğinde asla onları terk etmezdi.
- 39 Kölen herhangi bir haksızlığa uğradığında seni çağırırdı. Senden başka bir yardımcısı da ses çıkarmazdı.
- 40 Seni, hoşlanılmayan bir şeye çağırırdı da hemen çağrısına uydun, bizler korkarken ve ölümler (kapıda) beklerken.
- 41 Abdullah, kardeşinin imdadına koşsa, cesur savaşçının silahlarını getirse bile...
- 42 Gözleri önünde yavrusunu boğazlarına indiren yırtıcı hayvanlara saldıran deve gibiydi.
- 43 Kuşkusuz sen, kardeşini mazur bir hâlde terk ettin. Kabirdekilerin kabahati nasıl (onları savunan) dirilere yüklenir.
- 44 Yemin ettim, Tevbe'den başka birine ağlamayacağım, felaketlerin kuşattığı başka bir kişiyi umursamayacağım.
- 45 Hemmâm'a ve İbn Mutarri'fe ağladıkları gibi ağlasınlar ağlayanlar veya Bişr b. Âmir'e ağladıkları gibi.
- 46 Bu iki şahıs, şan ve şöhretin doruğuna ulaştılar ve oradan ayrılmadılar.
- 47 İki de bereketli iki yağmurdu. Tanıdık tanımadık herkese bereketleri ulaşırdı.
- 48 Onların her kış mevsimi (yaktıkları) ateş, gören herkese görünen şimşek çakmasıdır sanki.
- 49 Göçmen Araplardan kalan bir özellik olarak, hakkını verdiği bir yiğitliğe sahip delikanlı!
- 50 Hafâce'nin kadınlarından bakireler, bardaktan boşanırcasına akan göz yaşlarını getirdiler sana.

Leylâ bu şiirinde Avf b. Âmir oğullarını eleştirmekte, mahcup ve cesur olduğunu belirterek Tevbe'nin sıradan biri olmadığını vurgulamaktadır. Tevbe'yi, ölümüne neden olan kişiyle denk tutmama temasını öne çıkarmakta, söz konusu kişinin adını vererek "Selfi" olduğunu belirtmektedir. Mersiye şairleri şiirlerinde genellikle, ağıt yaktıkları kişi ile ilgili anılarını tazeler veya onları hayal dünyalarında yaşatarak canlandırırlar. Günümüze ulaşmış bu en uzun şiirinde Leylâ, Tevbe öldürülürken olaylara şahit olmuşçasına tabiat tasvirlerine de yer vererek olayları canlandırmaktadır. Bu canlandırmasındaki başarısı, bir film yönetmeninin, yapımcılığını üstlendiği filmin etkileyiciliğini artırabilmek amacıyla film karelerini özenle seçmesine benzemektedir. Tablonun genel görünümünde, Zikan dağlarının man-

zarası ve arkasında uzanan Havdâ çölleri bulunmakta ve Leylâ belki de birisi sevgilisinden bir haber getirir diye bu manzarayı seyretmektedir. Ama bu manzarada yakın planda bir hareketlenme olmuş, dikkatini, görünen atlıların üzerine yoğunlaştırmıştır. Atlıların hızı bir cesedi ortaya çıkarmıştır. İşte şiirde en çarpıcı nokta burasıdır. Bu noktada Leylâ, intikamının mutlaka alınacağını söyler. Daha sonra da ayrıntılı bir tasvirle Tevbe'nin öldürülüşünü anlatır. Kimlerin bu olaya karıştığını, kılıçların üzerine tek bir kılıçmış gibi inişlerini, kılıçların üzerindeki işlemlerden süzülen kanları betimler. Tevbe'nin savunmasızlığını hatırlatır. Buraya kadar Leyla, Tevbe portresini, muhataplarının zihninde, son derece masum ve mağdur bir yiğit olarak canlandırmak ister.

Kendi değerlerine göre tekrar Tevbe'nin Selîl'e denk olmadığını söyleyerek bu iddiasını, arkadaşlarının saygılarından dolayı onunla aynı hizada yürümedikleri ve cömertliği ile gerekçelendirir. Cömertliğini ayrıntılı olarak tasvir ederek, develerinin bile boğazlanmaktan kaçmadıkları temasını işler. *فَلَانَصَ* genç, uzun bacaklı, güçlü deve anlamındaki *قُلُوصَ* kelimesinin çoğuludur⁴⁷. *يَفْحَصْنَ الْحَصَا بِالْكِرَاكِرِ* develerin misafirler için kesildiğini ifade etmekten kinayedir. Zira kesilen develerin üzerine kanları akıp da çabucak ölmeleri için üzerlerine taş konulmaktadır. Böylece "Misafirler için kesilen güçlü develerin bir an önce ölebilmeleri için göğüslerinin üzerinde taş beklemeleri" ile konuklara bol bol deve kesmesi ve cömertliğinin zirvesinde olduğunu anlatmak istemiştir.

Ayrıca utangaç bir genç kızdan daha mahçup, bir arslandan daha cesur olduğunu vurgular.

"Tevbe, günahkârsa, ne güzel yiğittir! Şayet günahkâr değilse, (ki öyle), zaten yiğitten öte bir yiğittir o!" beyti şiirde ilgi çekicidir. Bunun bir arkaplanı vardır. Tevbe'nin divanındaki şu beytle ilgilidir⁴⁸: (Tavîl)

وَقَدْ زَعَمْتُ لَيْلَىٰ بِأَنِّي فَاجِرٌ لِنَفْسِي تُقَاهَا أَوْ عَلَيَّهَا فُجُورُهَا

"Leylâ benim günahkâr olduğumu ileri sürmüş. (Ona ne?) Takvası da nefsimin, günahı da."

SÛİFD / 23

150

Tevbe hayatta iken kulağına gelen bir dedikoduya göre, Leylâ, kendisi hakkında "günahkâr" olduğunu söylemiştir. Tevbe bunu öğrendiği zaman yukarıdaki beyti söylemiştir. Leylâ'nın, Tevbe'nin vefatı sonrası söylediği beyti ise, öldükten sonra bile olsa Tevbe'nin gönül kırıklığını telafi etme girişimidir.

Cömertlik, yardımseverlik, zor durumda kalmışların imdadına yetişmek, yardım isteyenlerin çağrısını kabul etmek, gecenin geç saatlerinde gelen misafirleri

⁴⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, I. b., Dâru l-hyâu't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, 2001, s. 812.

⁴⁸ Dîvânü Tevbe, s. 38.

gülyüzle ağrlamak gibi zor fedakarlıklar gerektiren erdemlerini anar. Daha sonra da hayatta olan birinin özelliklerini anlatma tarzını bırakarak, bir anda Tevbe'nin öldüğünü hatırlamışçasına hayıflanmaya başlar. Tevbe'ye hitap ederek, "Sanki sen ...çölleri aşmadın" şeklindeki anlamlarla şiirine devam eder. Bu aşılması güç ve çetin çölleri tasvire başlar. Bu çöllere dalmak, cesaret gerektirdiği için onun cesurluğu temasını ele almaya devam eder.

Şiirin sonlarına doğru Tevbe'nin ölüm sahnesini tekrar canlandırır. Vefatıyla sonuçlanan olayda yardımına koşan Abdullah'ın, kardeşini kurtarmak için verdiği mücadelenin kanıtlarından ve üzüntüsünden bahseder. Abdullah'ın durumunu, yavrusu parçalanırken bir devenin yaptığı mücadeleye ve trajik haline benzetir. Bu arada şiiri hareketlendirerek Abdullah'a mazur olduğunu söyler ve tezini, "el-mezhebu'l-kelâmî" sanatıyla "kabirdekilerin suçu, dirilere yüklenmez" şeklinde mantikî zemine oturtur.

Önceki şiirinde olduğu gibi, yine Tevbe'ye ağlamak üzerine yemin ettiğini belirtir. Kaybının ne kadar da önemli olduğunu ifade edebilmek için, kabilesinin kadınlarını da, devamında özelliklerini tanıttığı Hemmâm, İbn Mutarrif veya Bişr b. 'Âmir'e ağladıkları gibi gözyaşı dökmeye teşvik eder. Bu şahısların cömertliklerini yağmura benzetir. Tevbe'nin yiğitliğinin, göçmen Araplardan miras kaldığına vurgu yaparak şiirini Hafâce'nin kadınlarının gözyaşlarını Tevbe'ye sunarak etkileyici bir tarzda bitirir.

Bu beyitlerde klasik Arap fahr şiirinin temel özellikleri bir aradadır. Ölenin cesareti, ahlakı ve cömertliği birbiri ardınca zikredilerek övülmüştür. Leylâ içten duygularla Tevbe'yi cömert, cesur, iffetli, ahlaklı, mahçup, yiğit, güzel konuşan, korkusuz, yetenekli, ve kahraman olarak tanıtmıştır. Üçüncü şahıs kipinden ikinci şahıs kipine geçerek iltifat yapmıştır⁴⁹. Tevbe'yi, çekingenlik açısından mahçup bir genç kıza, cesaret açısından da bölgede çok iyi tanınmış Haffân aslanlarına benzetmiştir. Haffân, Kûfe'de Sa'd b. Ebî Vakkâs mescidi yakınlarında aslanların yaşadığı bir bölgedir⁵⁰. Atları grup yapılı itibarıyla bağirtlak kuşlarına, kardeşi öldürülen Abdullah'ı, gözleri önünde yavrusunu boğazlarına indirirlerken yırtıcı hayvanlara saldıran deveye, Selî'i aşağılayarak hayzından temizlenmeden ölen kadına, Hemmâm ve İbn Mutarrifi bereketli yağmura benzeterek teşbih sanatını kullanmıştır. Bunların içlerinden en güzeli gözleri önünde yavrusunu boğazlarına indiren yırtıcı hayvanlara saldıran deveye benzetme teşbihidir ki, teşbîh-i temsîlidir.

⁴⁹ Bu örnek, İbnu'l-Mu'tez'in, Beşşâr, Muslim ve Ebû Nuvâs'ın Bedîî sanatları ilk kez icad etmediklerini, onlardan önceki dönemlerde bu sanatların zaten var olup kullanıldığına dair tespitini doğrulamaktadır. Bk. İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî*, s. 1.

⁵⁰ Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yakût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2. baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, 1995, II, 379.

Altıncı beyitte *توارد* (geldiler) ile *تصادرن* (çıkıldılar) kelimeleri ve *حيية* (çekingen) ile *أجرأ* (cesur) kelimeleri arasında tıbak vardır. On üçüncü beyitte adı geçen şahıs, Selîl b. Sevr b. Ebî Sem'ân b. Âmir b. Avf b. 'Ukayl'dir⁵¹. Yirmidokuzuncu beyitten otuzuncu beyte geçerken ve *قد كان* ile başlayan otuz sekizinci beyitten *وكنت* şeklinde başlayan otuz dokuzuncu beyite geçerken iltifat bulunmaktadır. Kırksekizinci beyitte "*Onların her kış mevsimi (yaktıkları) ateş, gören herkese görünen şimşek çakmasıdır sanki.*" ifadesinde cömertlik, yardım ve konukseverlikten kinaye vardır.

Leylâ burada, daha önce Tevbe'nin öldürmüş olduğu ve bu nedenle Tevbe'nin ölümüne yol açan kişiyle Tevbe'yi denk kabul etmemektedir. Böylece İslam öncesi kabilecilik mantığından kurtulamadığını göstermektedir. Zira İslam'da soyluluk ve sınıf farkına bakılmaksızın herkes, hukuk ve Allah önünde birey olarak eşit kabul edilmektedir.

Mehmet Zihni şöyle demektedir: "Tevbe'nin salah ve iffetini ifadede Leylâ'nın bu şiirde yer alan "*Tevbe günahkar ise, ne güzel bir yiğittir. Günahkâr değilse, yüce bir yiğittir o.*" mânâsındaki beyt, beytu'l-kaşâid adı verilmeye layık güzel bir şiirdir⁵²."

Bir diğer şiiri ise onsekiz beyitten ibarettir⁵³: (Tavîl)

1	أيا عَيْنُ بَكِّي تَوْبَةَ بَنِ حُمَيْرٍ	بِسَحِّ كَفَيْضِ الْجَدُولِ الْمُتَفَجِّرِ
2	لِتَبْكِ عَلَيْهِ مِنْ خَفَاجَةِ نِسْوَةٍ	بِمَاءِ شُؤُونِ الْعَبْرَةِ الْمُتَحَدِّرِ
3	سَمِعَنْ بِهِجَا أَزْهَقَتْ فَذَكَرْتُهُ	وَلَا يَبْعَثُ الْأَحْزَانَ مِثْلُ التَّدَكَّرِ
4	كَأَنَّ فَتَى الْغَثِيَانِ تَوْبَةَ لَمْ يَسِرْ	بِنَجْدٍ وَلَمْ يَطْلُعْ مَعَ الْمُتَعَوِّرِ
5	وَلَمْ يَرِدِ الْمَاءَ السَّدَامَ إِذَا بَدَا	سَنَا الصُّبْحِ فِي بَادِي الْجَوَاشِي مَوَّرِ
6	وَلَمْ يَغْلِبِ الْخَصْمَ الصُّجَّاحَ وَيَمْلَأُ الْجِي	سَفَانَ سَدِيفًا يَوْمَ نَكْبَاءِ صَرَصِرِ
7	وَلَمْ يَعْلُ بِالْجُرْدِ الْجِيَادِ يَقُودُهَا	بِسُرَّةِ بَيْنِ الْأَشْمَسَاتِ فَأَيُّصِرِ
8	وَصَحْرَاءَ مَوْمَاءَ يَحَارُ بِمَا الْقَطَا	قَطَعْتَ عَلَى هَوْلِ الْجِنَانِ بِمَنْسِرِ
9	يَقُودُونَ قُبَاً كَالسَّرَاحِينَ لِأَحْهَا	سُرَاهُمْ وَسِيرُ الرَّاكِبِ الْمُتَهَجَّرِ

⁵¹ el-Eğânî, XI, 219; Dîvânü'l-Bâkiyeteyn, s. 220.

⁵² Meşâhîru'n-Nisâ', II, 182.

⁵³ Muntehe't-Taleb min Eş'ârü'l-'Arab, I, 251-254 (ilk onyedî beyt, bazı lafız farklılıklarıyla); Dîvânü Leylâ, el-'Atiyye, s.71-74 (ilk 17 beyit); Dîvânü Leylâ, es-Samed, s. 45-49.

- 10 فَلَمَّا بَدَتْ أَرْضُ الْعَدُوِّ سَقَيْتَهَا مُجَاجَ بَقِيَّاتِ الْمَزَادِ الْمُقَيَّرِ
 11 وَلَمَّا أَهَابُوا بِالنَّهَابِ حَوَيْتَهَا بِخَاطِيِ الْبَضِيعِ كَرُّهُ غَيْرُ أَعْسَرِ
 12 مُمَّرٌ كَكَرَّ الْأَنْدَرِيِّ مُثَابِرِ إِذَا مَا وَتَيْنَ مُهَلِّبِ الشَّدِّ مُحَضِرِ
 13 فَأَلَوْتُ بِأَعْنَاقِ طِوَالِ وَرَاعِهَا صَلَاصِلُ بِيضِ سَابِغِ وَسَوَّرِ
 14 أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْعَبْدَ يَقْتُلُ رَبَّهُ فَيُظْهِرُ جَدُّ الْعَبْدِ مِنْ غَيْرِ مُظْهِرِ
 15 فَتَلْتَمُّ فَتَى لَا يُسْقِطُ الرُّوْعَ رُمْحَهُ إِذَا الْخَيْلُ جَالَتْ فِي قَنَاءِ مُتَكَسِّرِ
 16 فَيَا تَوْبَ لِلْمُهَيِّجَا وَيَا تَوْبَ لِلنَّدَى وَيَا تَوْبَ لِلْمُسْتَبِيحِ الْمُنْتَوَّرِ
 17 أَلَا رَبُّ مَكْرُوبٍ أَحْبَبَ وَنَائِلِ بَدَلَتْ وَمَعْرُوفٍ لَدَيْكَ وَمُنْكَرِ
 18 فَأَحْرَزْتَ مِنْهُ مَا أَرَدْتَ بِقُدْرَةِ وَسَطْوَةِ جِبَارِ وَإِقْدَامِ قَسُورِ

- 1 Ey göz! Çağlayan bir nehrin akışı gibi Tevbe b. el-Humeyyir'e defalarca gözyaşı dök.
- 2 Hafâce'nin kadınları, bardaktan boşanırcasına akan gözyaşlarıyla ağlasınlar sana.
- 3 Helak eden savaşı duyup Tevbe'yi hatırladılar. Hatırlamak gibi dertleri depreştiren bir şey olmaz.
- 4 Sanki o delikanlılar delikanlısı ne tepelerde yürüdü ne de çukurlarla birlikte göründü.
- 5 (Kabilesi susuz kaldığında) çevredeki aydınlık çöllerde sabah belirdiği zaman sanki gidip yer altı suları getirmedi.
- 6 Sanki o, yılmayan düşmanlar yenmedi hiç ve uğultulu /soğuk rüzgârlı/ felaketli günlerde hörgüç etiyle / biftikle kazanlar doldurmadı.
- 7 Sanki (Benî 'Ukayl'in bölgenin bir tarafındaki dağ) Eşmesâtlarla⁵⁴ Eysur⁵⁵ arasındaki Surra'da cömertlik atlanna hiç binmedi.
- 8 Bağirtlak kuşlarının bile şaşırdığı helak edici çölleri, (herkes buradan geçmekten) korkarken sen, kartal gibi atlılarla geçtin.

⁵⁴ Benî 'Ukayl diyarının bir kesimindeki bir dağın adıdır. *Mu'cemu Mestu'cem*, I, 147. Çoğul kipiyle dağ ve uzantısını kastetmiştir. *Mu'cemu Mestu'cem*, I, 148.

⁵⁵ Benî 'Ukayl diyarında bir yerdir. *Mu'cemu Mestu'cem*, I, 148, 199.

- 9 Gece gündüz ve güneş tam tepedeyken, yaptıkları yolculukların zayıflat-
tığı tilkiler gibi ince, zayıf atlara biniyorlar.
- 10 Düşmanın toprağı görününce, sırlanmış su kaplarında kalan su üzerine
tuzlu su döktün.
- 11 Yağmalamaya başladıklarında, onları saldıran zayıf olmayan güçlü atlar-
la topladın.
- 12 Diğer atlar yürüyüşlerinde ve tepelere tımanırken güç kaybettikleri za-
man, Enderî'nin saldırdığı gibi dayanıklı, adaleleri urgan lifleri gibi güçlü
atlarla (saldırdın).
- 13 Uzun boyunlarını büktüklerinde, keskin kılıçlar ve zırhların çıkardığı sesler
onları ürküttüğünde...
- 14 Baksana! Köle de sahibini öldürüyor. Kölenin nasibini hak etmediği açık-
tır.
- 15 Atlar, kırk dökük silahlar arasında dolaşırken, korkunun silahını düşür-
mediği bir yiğidi öldürdünüz.
- 16 Ey savaşın Tevbe'si! Ey bereketin Tevbe'si ve ey kurtuluş için köpeklerden
medet umarak it gibi uluyan ve uzaktan bir ateş bulmaya çalışan yitikle-
rin Tevbe'si!
- 17 Evet, nice dertlinin çağısına cevap verdin. Tanıdığına tanımadığına iyilik
ettin.
- 18 Böylece güçle, kudretlinin egemenliği ile bir aslanın edasıyla istediğini el-
de ettin.

Leyla, bu mersiyesinde de Tevbe'yi cesur, cömert ve dertlilerin ve çaresiz-
lerin sığınağı olarak niteliyor. Bu şiir de, bir önceki tavîlin muhteva ve üslubu ile
hemen hemen aynıdır. Gözyaşlarını nehrin akışına, ince zayıf atları tilkilere, atların
soylu ve hızlı olduklarını ifade etmek için at adalelerini urgan liflerine benzetmiştir.

SÜİFD / 23

Leylâ'nın Tevbe'ye dair diğer şiirleri de şöyledir⁵⁶: (Basîf)

154

- 1 كَمْ هَاتِفٍ بَكَ مِنْ بَاكِ وَبَاكِئَةٍ يَا تَوْبُ لِلصَّيْفِ إِذْ تُدْعَى وَلِلْجَارِ
- 2 وَتَوْبُ لِلْخَصْمِ إِنْ جَارُوا وَإِنْ عَدَلُوا وَبَدَلُوا الْأَمْرَ نَقْضًا بَعْدَ إِمْرَارِ
- 3 إِنْ يُصْدِرُوا الْأَمْرَ تُطْلَعُهُ مَوَارِدُهُ أَوْ يُورِدُوا الْأَمْرَ تُحْلِلُهُ بِإِصْدَارِ

⁵⁶ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 75; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 49-50.

- 1 Ağlayarak sana şöyle seslenen niceleri var: "Çağrıldığında, misafirin ve komşuların imdadına koş Tevbe!"
- 2 Zalim de olsalar, adil de olsalar, anlaşma sonrası sözlerinden caysalar da hasımların imdadına koş Tevbe!
- 3 Sana, karmaşık bir problem getirirlerse, kökenleri sana malum olur ya da bir iş getirdiklerinde tamamen onu çözersin.

Bu beyitler Leyla'nın, Tevbe'yi hayal dünyasında yaşatarak söylemiş olduğu bir şiirdir. Buna göre Tevbe, kabilesinin her türlü sorununu çözen bir liderdir.

Tevbe'nin ölümünü konu edinen bir diğer şiiri ise şöyledir⁵⁷: (Tavîl)

- 1 هَرَأَتْ بَنُو عَوْفٍ دَمًا غَيْرَ وَاحِدٍ لَهُ نَبَأٌ نَجْدِيَّةٍ سَيِّعُورُ
- 2 تَدَاعَتْ لَهُ أَفْنَاءُ عَوْفٍ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ يَوْمَ هَضْبِ الرَّدْهَتَيْنِ نَصِيرُ
- 3 فَقَلُّ لِبَنِي عَوْفٍ سَتْلَقُونَ غَارَةً إِذَا مَا حَبَبْتُ فَمْنَا لَهَا فَتُّورُ

- 1 Avf oğulları çok önemli bir kan döktüler. Bunun haberi olacak, katili helak olacak.
- 2 Avf mahalleleri ona karşı savaş için duyuru yaptılar, birbirlerini çağırdılar. er-Radheteyn⁵⁸ tepelerinden sonrası onun yardımcısı yoktu.
- 3 Avf oğullarına söyle! "Bir saldırı ile karşılaşacaksınız. Yavaşladığında, biz tekrar kalkacağız da, saldırı yine şiddetlenecektir."

Şiirin muhtevası, Leylâ'nın intikam talebidir. Teması, Avf oğullarının çok önemli bir kişiyi öldürdüğü, katilinin de cezasız kalmayacağı iddiasıdır. Avf oğulları bu önemli kişiyi öldürürlerken, adeta seferber olmuşlar, birbirlerine haber ulaştırarak Tevbe'nin ortadan kaldırılması için destek istemiş ve güç birliği yapmışlardır. Bir kabile bütün olarak bir kişiye karşı savaşmıştır. Tevbe'nin silahsız ve acıklı durumu ve saldırganların mertlikten yoksun halleri olayın vahametini artırmaktadır. Şiirin son beyti, dinmeyen bir öfkeyi yansıtmaktadır.

SÜİFD / 23

155

Leylâ'nın Tevbe hakkında on beyitlik bir şiiri daha vardır⁵⁹: (Tavîl)

- 1 جَزَى اللَّهُ خَيْرًا وَالْجَزَاءُ بِكَفِّهِ فَيَّ مِنْ عُقَيْلٍ سَادَ غَيْرَ مُكَلِّفٍ
- 2 فَيَّ كَانَتِ الدُّنْيَا تَهُونُ بِأَسْرِهَا عَلَيْهِ وَلَا يَنْفَكُ حَمَّ التَّصْرِفِ

⁵⁷ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s.68; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 44.

⁵⁸ Radheteyn, Benî 'Âmir diyarında bir yerdir. Mu'cemu Mestu'cem, II, 246.

⁵⁹ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 90-91; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 65-66.

3	يَنَالُ عَلِيَّاتِ الْأُمُورِ هُوَّةً	إِذَا هِيَ أَعَيْتَ كُلَّ حَرْقٍ مُشْرِفٍ
4	هُوَ الذُّؤُوبُ بَلْ أُرِي الْخَلَايَا شَبِيهَهُ	بِدِرْيَاقَةٍ مِنْ خَمْرِ بَيْسَانَ قَرَقَفٍ
5	فَيَا تَوْبُ مَا فِي الْعَيْشِ خَيْرٌ وَلَا نَدَى سَارِيًّا	يُعَدُّ وَقَدْ أَمْسَيْتَ فِي تُرْبٍ نَفْنَفٍ
6	وَمَا نَلْتُ مِنْكَ النَّصْفَ حَتَّى ارْتَمْتِ بِكَ	الْمَنَايَا بِسَهْمٍ صَائِبِ الْوَقْعِ أَعْجَفٍ
7	فَيَا أَلْفَ أَلْفٍ كُنْتُ حَيًّا مُسَلِّمًا	لِلْأَفَاكِ مِثْلَ الْقَسُورِ الْمُتَطَرِّفِ
8	كَمَا كُنْتُ إِذْ كُنْتُ الْمُنْحَى مِنَ الرَّدَى	إِذَا الْخَيْلُ جَالَتْ بِالْقَنَا الْمُتَقَصِّفِ
9	وَكَمْ مِنْ لَهَيْفٍ مُحَجَّرٍ قَدْ أَجَبْتَهُ	بِأَبْيَضِ قَطَاعِ الضَّرْبِيَّةِ مُرْهَفِ
10	فَأَنْقَذْتُهُ وَالْمَوْتُ يَحْرُقُ نَابَهُ	عَلَيْهِ وَلَمْ يُطْعَنْ وَلَمْ يُتَسَسَفِ

- 1 Allah iyiliğini versin, her şey O'nun elinde. 'Ukayl'den bir delikanlı doğal olarak lider oldu.
- 2 Bir yiğit ki dünya tamamen ona boyun eğer. Bol ihsanı sürekli devam eder.
- 3 Onurlu cömertler yoruldukları zaman o büyük işleri kolayca elde eder.
- 4 O(nun ahlakı) süzme bal, bilakis petek baldır. Bir benzeri Besyân içkisinden yapılmış hoş kokulu bir ilaçtır.
- 5 Tevbe! Sen çöl toprağına defnedildiğin anda, hayatın tadı ve dikkate alınacak bir bereketi kalmadı.
- 6 Hedefine isabet eden ince okla ölümler sana gelinceye kadar senden insaf/adalet göremedim.
- 7 Ah keşke milyon defa selam verilerek hayatta olsaydın da, bir aslan gibi seninle görüşseydim.
- 8 Nitekim sen, atlara kink silahlarla dolaştıkları zaman, ölümden korunan bir sığınak oldun.
- 9 Nice çıkmaza girmiş, yardım isteyenlere, eti kemikten ayıran keskin kılıncıla yardımı kabul ettin.
- 10 Ölüm, onları yutmak için dış bilerken kurtardın onları, daha yaralanmadan ve yere yıkılmadan.

Bu şiirde de Tevbe'nin liderlik vasfı öne çıkarılmıştır. Onu lider yapan özellikler bir bir sayılmaktadır. Öncelikle Allah ona bir liderde olması gereken özellikleri vermiştir. Herkes ona itaat eder, o ise herkese kesintisiz lütufta bulunur. Ahlaklıdır. Beşinci beyitte iltifat yaparak Tevbe'ye seslenmekte, ölümüyle

dünyanın tadının kalmadığını söylemektedir. Altıncı beyitte Leylâ, "*Hedefine isabet eden ince okla ölümler sana gelinceye kadar senden insafladalet göremedim.*" demek suretiyle Tevbe'nin erken ölümünden kinaye yapmıştır⁶⁰. Bu tavrı samimiye-tinin tezahürü olduğu gibi, onu yaşatma duygusunun sonucudur. Ama ölüm gerçeği dilek ve temennilerle geri çevrilememektedir. Tevbe'nin dönüşü imkansızdır. Öyleyse imkansızın temennisi ile hayalleri yâd etmekten başka bir yol kalmamıştır. Nitekim herkesin direncinin kalmadığı zamanlar ayakta kalan, çıkma-za girenleri keskin kılıcıyla kurtaran Tevbe'nin yaşamasını, kesretten kinaye ile milyon kez dilemektedir.

وَالْمَوْتُ يَحْرُقُ نَابَهُ عَلَيْهِ يانی "Ölüm onları yutmak için diş bilerken" ifadesinde, ölüm yırtıcı hayvanlara benzetilerek istiare yapılmıştır.

Leylâ, bir gün Haccâc'ın bir sorusu üzerine, Tevbe'ye söylediği şu şiiri okumuştur⁶¹: (Tavîl)

1 وَذِي حَاجَةٍ قُلْنَا لَهُ لَا تَبْحُ بِهَا فَلَيْسَ إِلَيْهَا مَا حَيَّيْتَ سَبِيلُ
2 لَنَا صَاحِبٌ لَا يَبْغِي أَنْ نَخُونَهُ وَأَنْتَ لِأَخْرَى فَارِغٌ وَحَلِيلُ

1 Nice ihtiyaç sahibi var. Dedik ki ona: "Sakin bunu istemel! Yaşadığın süreç buna imkan yoktur."

2 Bizim eşimiz var. Yaraşmaz bize ihanet etmek ona. Zaten sen de bir başkasının eşi ve helalisin.

Leylâ bu şiiri ile Tevbe ile alakasının iffet üzerine kurulu olduğunu açıkça belirtmektedir.

"Anlatıldığına göre Leylâ bir zaruret sonunda Haccâc'ın huzuruna varıp, si-tayişli beyitler, gönül aldatan tabirler ile ondan hacet dilemişti. Haccâc da onun isteğini yerine getirerek ona: "*Doğru söyle! Tevbe ile aranızda şüphe götürür bir macera vuku bulmuş mudur?*" deyince Leylâ: "*Vallahi, hayır ey emîr! Ancak kendisiyle yalnız kaldığım gecelerin birinde merhum bana bir söz sarfetmişti. Ben o sözden, onun makul olmayan bir istek niyetinde olduğunu zannederek kendisini şu kıtayı söylemişim*" diyerek yukarıdaki şiiri okumuştur"⁶².

⁶⁰ *Divânu Leylâ*, es-Samed, s. 66.

⁶¹ *el-Mehâsin ve'l-Eddâd*, s. 127; *Divânu Leylâ*, el-'Atiyye, s.95-96; *Divânu Leylâ*, es-Samed, s. 74. Leylâ'nın bu şiirinin, Abdumelik b. Mervân ile görüşmelerinde de söz konusu edildiği de belirtilmektedir. Bkz. Cemâluddîn Ebu'l-Ferac Abdurrahmân b. el-Cevzî el-Bağdâdî, *Kitâbu Zemmi'l-Hevâ*, thk: Eymen el-Buhayrî, I. b., Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1998, s. 169.

⁶² *Meşâhîru'n-Nisâ*, II, 179.

Mehmet Zihni bu konuyla ilgili olarak şu açıklamayı da eklemiştir⁶³:

“Bîçare Tевbe “*yarın olduğu yerdir*” diye Leylâ'nın gittiği aşirete varıp, gizlice maşukasını ziyaret etmek istedikçe türlü belalara giriftâr olur ve iffetli bir âşık olarak hakkında su-i zan olunurdu. Bu konuda kendisinin mazlumâne söylediği kasidenin beyitlerinden şu iki beyit⁶⁴, kendisinin iffetini göstererek, Leylâ'nın beyan olunan iddiasını ispat eden iki adil şahittir”: (Tavîl)

1 عَلِيٌّ ذِمَاءُ الْبُدْنِ إِنْ كَانَ زَوْجَهَا يَرَى لِي ذَنْبًا غَيْرَ أَنِّي أَزُورُهَا
2 وَإِنِّي إِذَا مَا زُرْتُهَا قُلْتُ يَا اسْلَمِي فَهَلْ كَانَ فِي قَوْلِي اسْلَمِي مَا يَضِيرُهَا

1 Develer kurban etmek boynuma borç olsun, eğer eşi, sadece onu ziyaretten başka bir kusurumu görürse.

2 Onu ziyaret ettiğimde ona, “Esenlikte olasın” derim. “Esenlikte olasın” dememde ona zarar veren bir şey var mı?

“el-Asma’î, Tевbe'nin bu beyitlerini işitince, شكوى مظلوم وفعل ظالم “Mazlumun şikayeti ama eylem zalimin eylemi”⁶⁵ diyerek acımış ve ihlasını alkışlamıştır⁶⁶.”

Bir gün Muaviye, Leylâ'ya “Tevbe acaba, insanların anlattığı gibi birisi midir?” diye sormuş, bunun üzerine Leylâ Tевbe'yi müdafaa ederek şu şiirin üç beyitini okumuştur⁶⁷: (Tavîl)

1 بَعِيدُ الثَّرَى لَا يَبْلُغُ الْقَوْمُ قَعْرَهُ أَلَدُّ مَلْدٌ يَعْلِبُ الْحَقُّ بَاطِلَهُ
2 إِذَا حَلَّ رَكْبٌ فِي ذِرَاهُ وَظَلَّهُ لِيَمْنَعَهُمْ مِمَّا تُخَافُ نَوَازِلَهُ
3 حَمَاهُمْ بِنَصْلِ السَّيْفِ مِنْ كُلِّ فَادِحٍ يَخَافُونَهُ حَتَّى تَمُوتَ خَصَائِلُهُ

1 Toprağı derindir. Halk onun derinliğine ulaşamaz. Yamandır, inatçıdır. Batılı bile hakkı yener.

2 Korkulan felaketlerden onları korusun diye, bir kâfile doruğuna (evine) geldiğinde,

3 Bileklerinde derman kalmayınca kadar, korktukları her şeyden onları, kılıcının ucuyla korurdu.

Bu üç beyitlik şiirde Tевbe portresi, halkın ulaşamayacağı kadar toprağı derin (halk ne kadar su alırsa alsın kuyusunun suyu asla bitmez), karşı konulama-

⁶³ A.e., II, 180.

⁶⁴ Dîvânu Tевbe, s. 39.

⁶⁵ el-Eğdî, III, 246.

⁶⁶ Meşâhîru'n-Nisâ', II, 180.

⁶⁷ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 97; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 75.

yacak derecede yaman, tuttuğu işi bitirmeden bırakmayacak kadar inatçı, bu özelliklerinden dolayı da yanlış yapsa bile doğruyu mağlup edecek ölçüde batılı hakkı yenen, kendisine sığınanları tüm gücünü kullanarak koruyan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler bir liderin özellikleridir. Başkalarını koruması ise, onun fedakârlık ve kahramanlığını sembolize etmektedir. بعيد الثرى لا يبلغ القوم قعره ifadesinde ise güzel bir mecaz vardır. Cömertliği, toprağı derin olmakla, yani atalarından gelen bir köklülükle, aynı zamanda münbit olmakla nitelendirilmiş, derin kuyuya benzetilerek sulak olduğu da anlatılmıştır.

Muaviye, Leylâ'nın söylediği bu üç beyit üzerine, halkın Tevbe'ye hırslı dediğini hatırlatınca, Leylâ şiirin yedi beytini daha söylemiştir⁶⁸: (Tavîl)

- 4 مَعَادَ إلهِي كَانَ وَاللَّهِ سَيِّدًا جَوَادًا عَلَى الْعِلَاتِ جَمًّا نَوَافِلُهُ
5 أَعْرَى خَفَاجِيًّا يَرَى الْبُخْلَ سَبَّةً تَحَلَّبُ كَفَاهُ اللَّدَى وَأَنَامِلُهُ
6 عَفِيفًا بَعِيدَ الْهَمِّ صُلْبًا قَنَائُهُ جَمِيلًا مُحْيَاهُ قَلِيلًا غَوَائِلُهُ
7 وَكَانَ إِذَا مَا الضَّيْفُ أَرْغَى بَعِيرَهُ لَدَيْهِ أَنَاهُ نَيْلُهُ وَفَوَاضِلُهُ
8 وَقَدْ عَلِمَ الْجَوْعُ الَّذِي بَاتَ سَارِيًّا عَلَى الضَّيْفِ وَالْجِرَانِ أَنَّكَ قَاتِلُهُ
9 وَأَنَّكَ رَحْبُ الْبَاعِ يَا تَوْبُ بِالْقَرَى إِذَا مَا لَيْمُ الْقَوْمِ ضَاقَتْ مَنَارِلُهُ
10 يَبِيتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ مَنْ بَاتَ حَارُهُ وَيُضْحِي بِخَيْرِ ضَيْفُهُ وَمَنَارِلُهُ

- 1 Allah'a sığınırım. O'na yemin olsun ki, o bir liderdi. Varlıkta yoklukta pek çok bağışta bulunurdu.
- 2 Yüzü ak bir Hafâcî idi. Cimriliği ayıp kabul ederdi. İki avucu ve parmakların bereket sağardı.
- 3 Namuslu, uzak görüşlü, bedeni güçlü, güzel yüzlü ve kötülüğü az olan biri idi.
- 4 Misafîr devesini onun yanında ziyafet için durdurduğunda, nasibi ve nimetleri ona ulaşırdı.
- 5 Misafîrlerin ve komşuların geceleyn üzerlerinde egemen olan açlık, senin kendisini yok edeceğini öğrenmişti.
- 6 Tevbe! Cimriye evleri dar geldiğinde, sen misafîrleri doyurmada eli açık birisin

⁶⁸ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 97-98; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 76-77.

- 7 *Ona komşu olarak geceleyen herkes, geceyi mutlu geçirir. Misafiri ve onun yanında konaklayan kişi sabahleyin sağlıklıyla uyanır.*

Bu şiirde Tevbe'nin liderlik ve cömertlik özelliklerinin yanında, "yüzü ak" ifadesi ile ahlaklı oluşu, namuslu, hedefi büyük, sağlam bünyeli, güzel yüzlü ve şerri az olması zikredilmiş, cömertliği ise ayrıntılı olarak tavsif edilmiştir. Bu şiirde ilk kez, "bünyesi güçlü" ve "güzel yüzlü" sıfatları ile fizikî nitelikler zikredilmektedir. Ama bu durum, bir lider olarak çizilen Tevbe portresini tamamlayıcı bir unsurdur. Tevbe'nin âşık olduğu Leylâ ise tamamen güzel birisidir. Fakat şiirlerinde Leylâ'nın sevdiği Tevbe, yakışıklı bir delikanlı tipi değil, tam tersine bu niteliklerin olup olmaması dikkate alınmaksızın ahlâkî güzelliklerle donatılmış, yetkin ve güçlü bir liderdir. Her ne kadar vefatı sonrası söylenen şiirlere göre de olsa, bu iki bakış açısı arasındaki fark önemlidir. Beşinci beyitte açlık insana benzetilerek istiare yapılmıştır.

Şiirinin yedi beyitini daha okuması üzerine Muaviye, Leylâ'ya, Tevbe'yi tamamen temize çıkardığını söyleyince Leylâ, "Eğer Tevbe'yi tanısaydın, söylediklerimin çok az olduğunu anlardın" demiş ve şiirin kalan kısmını okumuştur⁶⁹: (Tavîl)

11 أَتَيْتُهُ الْمَنَايَا حِينَ تَمَّ تَمَامُهُ وَأَقْصَرَ عَنْهُ كُلُّ قَرْنٍ يُطَاوِلُهُ
12 وَكَانَ كَلَيْثِ الْغَابِ يَحْمِي عَرِينَهُ وَتَرْضَى بِهِ أَشْيَابَهُ وَحَلَاتِلُهُ
13 غَضُوبٌ حَلِيمٌ حِينَ يُطَلَّبُ حِلْمُهُ وَسَمٌّ زُعَافٌ لَا تُصَابُ مَقَاتِلُهُ

- 1 Ölüm ona gençliğinin zirvesinde geldi. Onunla yaşan her kahraman ondan geri kaldı.
2 Yavrusunu koruyan orman aslanı gibiydi. Çocukları ve eşleri ondan hoşnut idi.
3 Gazaplıdır. Affi istendiğinde affedicidir. (Düşmanlarına karşı ise) tedavi edilemez şiddetli bir zehirdir.

Genç yaşta ölen Tevbe, kahramanlıkta kendisine erişilemez, ailesi kendisinden memnun, gerektiğinde kızan, yeri geldiğinde de affetmesini bilen, ama affi, kararlılık gerektiren savaşta azmini kırmadan acımaksızın öldürebilen bir karakterdir. Böylece bu şiirde de onun liderlik ve kahramanlık özellikleri tema edinilmiştir. "Yavrusunu koruyan aslan gibi" denilerek teşbih, غضوب ve حلیم kelimeleri ile tıbak, "şiddetli bir zehir" ile istiare yapılmıştır.

Leylâ'nın bir başka şiiri ise şöyledir⁷⁰: (Basîf)

⁶⁹ *Dîvânu Leylâ*, el-'Atiyye, s. 98; *Dîvânu Leylâ*, es-Samed, s. 77-78.

- 1 يَا عَيْنُ بَكَى بِدَمْعٍ دَائِمِ السَّحْمِ وَأَبْكِي لِنَوْبَةٍ عِنْدَ الرَّوْعِ وَالْبُهْمِ
 2 عَلَى فَنٍّ مِنْ بَنِي سَعْدٍ فَجَعْتُ بِهِ مَاذَا أُحْنَنَّ بِهِ فِي الْحُفْرَةِ الرَّجْمِ
 3 مِنْ كُلِّ صَافِيَةٍ صِرْفٍ وَقَافِيَةٍ مِثْلِ السَّنَانِ وَأَمْرٍ غَيْرِ مُقْتَسِمِ
 4 وَمُصْدِرٍ حِينَ يُعْبِي الْقَوْمَ مُصْدِرُهُمْ وَحَفْنَةٍ عِنْدَ نَحْسِ الْكَوْكَبِ الشَّيْمِ

- 1 Ey göz! Sürekli olan gözyaşları ile ağla. Korku anında ve zor anlarda Tevbe'ye ağla!
 2 Sa'd oğullanna mensup bir delikanlı yüzünden perişan oldum. Onunla kabire neler gizlendi!
 3 Her an duru şiir ve kafiyeden, tıpkı mızrak gibi, parçalanamaz bir hikmet/iş gibi.
 4 Kurtarılan milleti yorduklarında onların (gerçek) kurtancısı gibi, kışın şiddetli soğuklarında yemek yediren gibi.

Şiirlerinde tekrarı⁷¹ bir üslup olarak benimseyen şair, bu şiirinde farklı bir yaklaşım sergilemiştir. "Yemin ettim, başka birine ağlamayacağım" şeklindeki tekrarları yerine, gözlerini muhatap ederek emir vermektedir. Tevbe'nin vefatı ile, yalnızca bir kişinin dünyadan göçüşü değil, aynı zamanda Tevbe'nin bilgi, birikim, cömertlik ve özverisi de gömülmüştür. Bu da kaybın değerini artırmaktadır. Aslında hukuk açısından olmasa da, Leylâ'nın saydığı bu gerekçeler doğrultusunda, Tevbe'yi Selî'e denk tutmaması da makul görünmektedir.

Leylâ'nın hem kendisi hem de Tevbe'nin iffetini gösteren bir şiiri de şöyledir⁷²: (Tavîl)

1 وَعَنْهُ عَفَا رَبِّي وَأُحْسِنَ حِفْظُهُ عَزِيزٌ عَلَيْنَا حَاجَةٌ لَا يَنَالُهَا

- 1 Rabbim onu da affetsin ve güzelce korusun onu. Elde edemeyeceği bir isteği zor gelir bize (bizi üzer).

SÜİFD / 23

161

Bu şiir de Tevbe'nin iffetli olduğu iddiasını belgelemektedir. Leylâ, evli olması sebebiyle Tevbe'nin sevgisine karşılık veremediğini, buna da gücünün yet-

→

⁷⁰ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 115; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 85.

⁷¹ Leylâ el-Ahyeliyye Hayâtuhâ ve Şîruhâ, s. 160-181.

⁷² Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 100; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 78.

meyeceğini anlatmaktadır. Bu şiir, Tevbe'nin divanında yer alan şu beyte karşılık olarak söylenmiştir⁷³:(Tavîl)

عَفَا اللَّهُ عَنْهَا هَلْ أُبَيِّنَنَّ لَيْلَةً | مَنِ الدَّهْرِ لَا يَسْرِي إِلَيَّ خَيَالُهَا

1 Affetsin Allah onu! Onun hayalinin gelmediği bir gece hiç olur mu?

Leylâ'nın şiirlerinde üslup olarak tekrar önemli bir yer tutar. Bu üslup çerçevesinde Leylâ, Kâbid temasına bir başka şiirinde de yer vermektedir⁷⁴: (Tavîl)

جَزَى اللَّهُ شَرًّا قَابِضًا بِصَنِيعِهِ | وَكُلُّ أَمْرٍ يُجْزَى بِمَا كَانَ سَاعِيَا

2 دَعَا قَابِضًا وَالْمُرْهَفَاتُ يُرْدُّهُ | فَفُجِّحَتْ مَدْعُوًّا وَلَيْتِكَ دَاعِيَا

1 Yaptığına karşılık olarak Kâbid'a, Allah en kötü cezayı versin. Herkes ne yaptıysa, karşılığını öylece görür.

2 Keskin silahlar kanını içerlerken, Kâbid'ı yardıma çağırırdı. Ne kötü bir çağırılan oldun!

Bu şiirde Tevbe savunmasız ve mağdur durumdadır. Şiirin teması, Tevbe'nin katledilmesi anındaki trajediyi yansıtmaktadır. Şiirdeki olayın etkisi altında aklına geldiği gibi konuşmak anlamında bilinç akışı tekniği çok açıktır. "Herkes ne yaptıysa, karşılığını öylece görür". "كُلُّ أَمْرٍ يُجْزَى بِمَا كَانَ سَاعِيَا" "Herkes, kazandığına karşılık rehindir⁷⁵ ayetle aynı mânâdadır. İslâmî dönem şiirinde İslam öğretilerinin şiire yansımalarının güzel bir örneğidir. Leylâ bu şiirinde Tevbe'nin ölüm anının şokunu yaşamaktadır. Kâbid'in imdadına gitmemesi temasını işlemektedir.

Sonuç olarak Leyla el-Ahyeliyye'nin eşi olmadığı halde, ilk olarak bir sevgiliye mersiye şiirlerini açıkça söyleyebilen Arap hanım şair olduğu tespit edilmektedir. Şiirlerinde Tevbe'yi kahramanlık, cesaret, cömertlik, misafirperverlik yönleriyle öne çıkarmakta, hatta halifeden bile üstün tutacak kadar mübalağa yapmaktadır. Şiirlerinde, teşbih, mecaz, istiare ayrıca iltifat gibi edebî sanatları kullanmıştır. Şiirleri son derece içten, samimi, etkileyici ve liriktir.

SÜİFD / 23

162

Leylâ şiirlerinde, Tevbe'nin fiziksel özelliklerini veya yakışıklı olduğunu zikretmemektedir. Tanımlamasına göre Tevbe, kahraman, yiğit, cömert, kabilesinden herkesin etrafını çevrelediği saygın bir lider kişiliktir. Leylâ'nın babasının da

⁷³ el-Mehâsin ve'l-Eddâd, s. 127; Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, Kitâbu'l-Eddâd, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, et-Turâsu'l-'Arabî, Kuveyt, 1960, s. 243; Dîvânu Tevbe, s. 84; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 78.

⁷⁴ Dîvânu Leylâ, el-'Atiyye, s. 123; Dîvânu Leylâ, es-Samed, s. 92.

⁷⁵ (52) Tûr, 21.

kabilesinin lideri olduğu bilgisi dikkate alınır, sosyal statü açısından Tevbe'yi kendisine denk tuttuğu sonucu çıkarılabilir. Her ne kadar kabilecilik geleneklerinin yansıması olan bu düşünce zihnini meşgul etse de, birkaç on yıl ile ifade edilecek İslâmî hayat, edeb ve ahlak tarzının, yeni bir dini henüz yeni benimsemiş o günkü Arap toplumu, özellikle de Leylâ'nın kabilesi ve şahsı üzerinde etkili bir biçimde kendisini kabul ettirdiği görülmektedir⁷⁶.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde görülen ahlâkî ilkelerin daha titizce uygulanmasının, Emevî döneminde gerek yönetim anlayışı, gerekse gelişen refah yapısına bağlı olarak biraz daha rahat bir şekilde yorumlanabildiği de anlaşılmaktadır. Zira kaynaklarda Leylâ el-Ahyeliyye'nin evli olduğu halde, eşi olmayan bir delikanlının ölümü üzerine söylediği şiirlerin, yaşadığı çevreden ciddi tepkiler gördüğüne dair bilgiye rastlanamamıştır. Tabii ki Leylâ'nın şiirlerindeki affî şiir özelliği ve nezahetin de bunu sağladığını belirtmek gerekir. Çünkü mersiye şiirlerinde çizilen Tevbe portresi, cömert, ahlaklı, onurlu kahraman ama savunmasız olarak öldürülen bir portredir. Böyle bir kişiye ağıt yakmak kimseyi rahatsız etmez. Cahiliye dönemi adetlerine göre kadınların, ölümlerinin arkasından mersiye söylemelerinin tepkiyi hafifleten bir unsur olduğunu düşünmek de makul görünmektedir.

Leylâ'nın ve yaşadığı çevrenin İslam öncesi adet, gelenek ve göreneklerden tamamen kurtulamamaları son derece doğal görünse de, iffetli olma, kocasına sadakat, tevekkül anlayışı gibi hususlarda İslam'ın toplum hayatını derinden etkilediği dikkate değer görünmektedir.

⁷⁶ fi'ş-Şi'r'i'l-İslâmîyyi'l-Umevî, s. 79.

LEYLA EL-AHYELIYYE'NİN ŞİİRİNDE TEVBE B. EL-HUMEYYİR'İN PORTRESİ

Muhammet TASA

Hicrî birinci asır Emevî dönemi hanım şairlerden ve hanım şairlerin en meşhurlarından olan Leylâ Bint Abdillâh b. Şeddâd b. Ka'b b. Mu'âviye b. 'Ubâde b. 'Ukayl (?-86/?-705), kocası olmayan bir sevgiliye mersiye şiirlerini açıkça söyleyebilen ilk hanım şairdir.

Leylâ'nın günümüze ulaşmış 300'e yakın beytinin yarısı, Tevbe b. el-Humeyyir'in katledilmesi üzerine söylenen mersiyelerdir. Şiirlerinde Tevbe, kahraman, cesur, cömert, misafirperver bir portreye sahiptir.

Bu makalede, güzelliği dolayısıyla kendisine âşık olan Tevbe'nin, Leylâ'nın dünyasında nasıl bir portre oluşturduğu incelenmektedir. Şiirlerinde teşbih, mecaz, istiâre, iltifat gibi sanatları kullanmış olan ve aslında Câhilî dönemin uzantısı da kabul edilebilecek erken dönem Emevî şairi Leylâ, şiirlerinde son derece içten, samimi ve liriktir.

TAWBA B. AL-HUMAYYER IN LAYLA AL-AHYALIYYA'S POEM

Layla bint Abdillah b. Sheddad b. Kaab b. Muaviya b. Ubada b. Ukayl (86/705) is one of the famous women poets in the Umayya period. She is the first woman poet who could say clearly elegy poems to a beloved one without husband.

Her nearly 300 couplets are available now. And half of her couplets are elegies about Tawba b. al-Humayyer's murder. In her poems Tawba is a hero and courageous and hospitable potrait.

In this article we discuss Tawba's potrait in Layla's world. She had used comparison, metaphor and borrowing in her poems. We can say her poems extremely sincere and heartfelt and lyrical

الملخص

صورت توبة بن الحمير في شعر ليلى الأخيلية

ليلى بنت عبد الله بن شداد بن كعب بن معاوية بن عباد بن عقيل (؟-86-705) التي من أشهر شاعرات العهد الأموي في القرن الأول الهجري، هي أول شاعرة أنشدت شعرا مُخصصاً في رثاء شخصٍ لم يكن زوجها لها.

SÜİFD / 23
164

ونصف أشعار ليلى من ثلاثمائة بيت تقريباً التي وصل إلى يومنا هذا، هي أشعار في فن الرثاء أنشدت بعد مقتل توبة بن الحمير. وتبدو لنا صورة توبة في هذه الأشعار بطلاً، شجاعاً، كريماً، وحفياً بالضيوف.

يهدف هذا البحث دراسةً ما يتعلق بكيفية تكوين صورة توبة في عالم ليلى التي هام بها توبة بسبب جمالها. واستخدمت شاعرة العهد الأموي المبكر الذي يعد أيضاً امتداداً للعصر الجاهلي ليلى كثيراً من الوسائل البيانية في شعرها مثل التشبيه، والمجاز، والاستعارة، والالتفات. وهي في منتهى الصدق والإخلاص والعاطفة في شعرها.